

KOPENHAGENSKI GLAGOLJSKI MISAL

Gunnar O. SVANE, Herlev

I

U jednom rukom pisanom katalogu — *Katalog over slaviske manuskripter i det Kongelige Bibliotek*¹ — napravio je preminuli profesor Ad. Stender-Petersen, u vremenskom periodu decembar 1917. — januar 1918., spisak slovenskih rukopisa u Kopenhagenskoj Kraljevskoj Biblioteci. Ovaj katalog nikad nije revidiran ni izdat štampom pa verovatno u toj činjenici treba tražiti razlog što su slovenski rukopisi u kopenhagenskoj zbirci malo poznati ili su uopšte nepoznati među stručnjacima u zemlji i inostranstvu.

U katalogu Stender-Petersena, na strani 19—20, pod signaturom *Ny kongelig Samling 41 b, 2°*, nalazi se kratak opis jednog velikog pergamentnog kodeksa koji ima 263 folia², 29,5 × 19 cm. Pominje se kao *Missale Romanum lingua Slavonica caractere glagolitico* i to po naslovu utisnutom na poleđini korica kojima je kodeks u svoje vreme bio ukoričen. Stender-Petersen navodi da »folia prima et ultima desunt«³. Istovremeno on datira misal sa »saec. XIV«, ali kako je do toga došao, ne vidi se iz teksta kataloga. Iza toga dolazi početak i kraj rukopisa, i na kraju se daje njegovo poreklo kao: *Donum Bibliothecae Imperialis Vindobonensis, 16. V 1839*⁴.

Već 25 godina pre nego je Stender-Petersen napravio svoj katalog, naš glagoljski misal je opisao Chr. Bruun⁵, mada ovom prilikom

¹ Katalog slovenskih rukopisa u Kraljevskoj Biblioteci.

² Vidi pretposlednji odeljak ove glave.

³ Napred u povezanom kodeksu olovkom je zabeleženo: »deest quinternio primus hujus missalis«, — ne zna se ko je to zapisao, u svakom slučaju jedva da je to zapisala ruka Stender-Petersena. Kao što će se objasniti u sledećem, oba ova podatka o lakunama rukopisa ne zadovoljavaju.

⁴ Grb Dvorske biblioteke u Beču, krunisani dvoglavi orao, zlatom je utisnut na koricama. Sa unutrašnje strane je zalepljen jedan fragment na pergamentu sa latinskim misalskim tekstom.

⁵ *Aarsberetninger og Meddelelser fra det Store Kongelige Bibliothek*, III (København 1890), str. 146.

poreklo rukopisa nije opisano detaljnije nego kod Stender-Petersena. Bruunov opis uglavnom se bavi mnogobrojnim inicijalima u boji (neki su sa slikama koje su ucrtane u njih); u skladu sa estetskim pogledima koji su vladali krajem prošlog stolecja, njihova umetnička vrednost ocenjuje se vrlo nisko.

Bruun ukazuje na E. C. Werlauffa koji je malo pre 1850. god. doneo interesantan izveštaj o tome kako je misal došao u Dansku. Carska biblioteka u Beču obratila se Danskoj s molbom »da dobije neki islandski rukopis« i kraljevskom rezolucijom od 23. V 1837. god. dozvoljeno je Kraljevskoj Biblioteci u Kopenhagenu da ustupi jedan pergamentni kodeks sa čuvenim islandskim zakonikom *Jónsbók*. Dve godine kasnije, 1839., carski austrijski dvorski prefekt biblioteke, prof. M. Dietrichstein, dostavio je biblioteci »više kao za uzvrat, nego kao poklon«, kaže se malo zajedljivo kod Werlauffa, dva južnoslovenska rukopisa: naš glagoljski hrvatsko-staroslovenski misal (koji je već ovde datiran u XIV stolecje) i jedno ćirilsko srpsko-staroslovensko četvoroevanđelje⁶. Dok Werlauff pominje da je srpsko četvoroevanđelje opisano »s pohvalom« od strane Dobrovskog, očigledno je da mu nedostaju dalja objašnjenja koja se tiču hrvatskog misala⁷.

U članku o slovenskim i ruskim rukopisima u Kraljevskoj Biblioteci u Kopenhagenu, koji je Stender-Petersen objavio na danskom jeziku u jednom švedskom bibliografskom časopisu iste godine kada je završio svoj ranije pomenuti rukom pisani katalog, istakao je s pravom glagoljski rukopis Ny kgl. Samling 41 b kao dragocenost kopenhagenske slovenske zbirke⁸. Po ovom članku može da se ispоставi da datiranje rukopisa u XIV stolecje, što se ponavlja i kod Stender-Petersena, Bruuna i Werlauffa, izgleda vodi čak do grofovskog upravnika biblioteke u Beču⁹. Stender Petersen je ovom prili-

⁶ Na hartiji, XV stolecje; signatura: Ny kongelig Samling 2 b, 2°.

⁷ Vidi E. C. Werlauff, *Historiske Efterretninger om det Store Kongelige Bibliothek i Kiøbenhavn* (2. izd., København 1844), str. 357—358.

⁸ Ad. Stender-Petersen, *Slaviske og russiske håndskrifter i det Kongelige Bibliothek i København* (*Nordisk tidskrift för bok- och biblioteksväsen*, V; Stockholm 1918), str. 248.

⁹ Grof Dietrichstein je u godinama između 1831—1845. bio upravnik i Dvorskog Pozorišta i Carske Biblioteke u Beču. Među žurnalima u arhivu Kraljevske Biblioteke u Kopenhagenu, pod signaturom *Ældre række* nr. 987 čuva se sledeće pismo:

Hochwohlgeborner,

Hochgelehrter Herr Conferenzrath und Oberbibliothekar, Ich habe von Sr M dem Kaiser die nachgesuchte Ermächtigung erhalten für den, durch die allerhöchste Gnade Sr M des Königs hieher gesandten Pergament-Codex vom Isländischen Gesetze, Jonsbogen genannt; — und für die von Eurer Hochwohlgebornen Selbst eingelangte Abschrift auf Papier, der Norwegischen Chronik von

kom ispitao i Werlauffov opis podataka Dobrovskog u *Institutiones linguae slavicae* te pominje mogućnost da bi kopenhagenski rukopis mogao da bude identičan sa »missale in fol. sine nota anni«, koji češki naučnik pominje na strani XXX u uvodu svoje knjige kao vlasništvo Bečke biblioteke 1822. god. Stender-Petersen je pored toga u svom štampanom članku ponovio mere rukopisa, ali treba napomenuti da je prebrojavanje listova koje je u Kraljevskoj Biblioteci preduzeto maja 1964. dalo rezultat da se kodeks u svom sadašnjem stanju sastoji iz 264 lista.

Kako je rukopis dospao u Beč ne možemo da kažemo. Ali zna se da se jednom u XV veku našao u Istri, bliže označeno, u gradu Roču. Na listu 154v kurzivnom je glagoljicom pod jednom pashalnom tablacom napisana sledeća nota: *Va ime bž'e amn' lět' gdnih' .č.u.p.z. (= 1499) se pisa pop Simun' Greblić' ovdě domaći v Roče budući v' beneficii va to vrěme. A neposredno zatim bosančiocm: Ki ne stvori kada oće (precrtano i zamenjeno sa:) more ne stvori kada oće*¹⁰. Popa Simuna ove beleške identifikujem sa osobom istog imena koja se dve godine ranije, 1497., pominje u jednoj belešci na listu 231 u takozvanom Ročkom misalu (Wien, Cod. slav. 4): *budući farman*

850—1137 — folgende zwei Handschriften als gewünschtes Aequivalent, an die Königl. Hofbibliothek abzutreten:

1. Missale Romanum lingua slavica veteri caractere glagolitico; zwar ohne Anfang und Ende (: wie die meisten ähnlichen :) doch auf Pergament schön geschrieben, a. d. XIV Jahrhunderte;

2. Quatuor Evangelia lingua slavica veteri caractere cyrilliano, familiae serbicae, ritus graeci, auf Papier a. d. XV. Jahrhunderte. Es ist derselbe Codex, dessen Dobrowský in seiner Instit. linguae slavicae veteris öfters, z. B. in der Vorrede, pag. XXXI—XXXII lobend erwähnt.

Im Missale sind bekanntlich auch die Lectionen aus der Bibel des alten und neuen Testaments enthalten.

Beide Codices haben zwar ganz verschiedene Schrift und gehören auch zwei verschiedenen Ritibus an; aber beide sind in derselben heiligen Kirchensprache der Slawen geschrieben.

Es gereicht mir zum besondern Vergnügen Eurer Hochwohlgeboren mit diesen Bemerkungen erwähnte Codices, als eine — wie ich mir zu schmeicheln wage — nicht unwillkommene Gegengabe, durch die gütige Vermittlung Sr Excellenz des H Gesandten und Generalen, freiherrn von Loewenstern zu übersenden.

Ich habe die Ehre mit ausgezeichnete Hochachtung zu beharren,

Eurer Hochwohlgeboren
gehorsamer Diener
Gr. Moriz v. Dietrichstein.

Wien am 16. Julij 1839.

¹⁰ Zahvaljujem prof. Vjekoslavu Štefaniću za pomoć pri čitanju poslednje rečenice beleške na bosančici.

tu gđin Iliê z Bribira i gđin Šimun Greblić' a starešina Ivan Elenić crik'veni¹¹.

Iz Staroslavenskog instituta u Zagrebu potvrđena je moja pretpostavka da uopšte nije došlo do pominjanja ovoga *Missale hafniense* (Mh) u glagoljskim bibliografijama, ni kod Milčetića, Vajsa, Hama ili Štefanića. Zato smatram da rukopis može da interesuje slavističku publiku, a naročito one koji se bave ispitivanjem glagoljskih rukopisa.

II

Misal ima sledeći sadržaj.

L. la počinje¹²: ... (*svědětěls*)*tvuet* o *svtě*. *Bě stv is'tin'ni iže pros'věcaetv vskogo čka gredućago v' mir' sa*. Ovo je jevanđelje po Jovanu, gl. I, stih 9 i sl., što se čita krajem Treće božićne mise (Indie). Ispred ove mise nalaze se u *Propriumu de tempore* sve mise za advent; prema tome pretpostavljam da se izgubila čitava kvinterna do sadašnjeg početka rukopisa. — Zatim slede:

1. 1b: *N dnv sgo Stpna stoeće u sgo Stpna*;
1. 2a: *Na dnv sgo Ivna ejlstv*;
1. 2c: *N dnv sthv mldncv s'toeće u sgo Pvla*;
1. 3b: *N dn' sgo Tomsa bsk i mčka*;
1. 4a: *Neděle meju oktbu Roistva Hva*;
1. 4c: *Na dnv sgo Sělvvestra ppi isp*;
1. 4d: *Nv oktbu Roistva Hva stoeće u ste Mrie priko Tiveri*;
1. 5b: *Na oktbu sgo Stpna*;
1. 5b: *Na oktbu sgo Ivna*;
1. 5b: *Na oktbu stihv mldncv*;
1. 5c: *Na viliju Efifanie*;
1. 5c: *Na Efifaniju stoće u stgo Pvla*;
1. 6c: *Neděle meju oktbu Efifanie*;
1. 7c: *Na oktbu Efifanie*;
1. 7d: *Neděle prvve po oktabě Efifanie*;

¹¹ Vidi npr. Josip Vajs, *Najstariji hrvatskoglagojski misal* (Djela Jugoslavenske Akademije znanosti i umjetnosti, knjiga 38; Zagreb 1948), str. 11. — Isti sveštenik je uostalom dobro poznat u glagoljskoj literaturi toga vremena; upor. Vjekoslav Štefanić, *Glagoljski rukopisi otoka Krka* (Djela Jugoslavenske Akademije znanosti i umjetnosti, knjiga 51; Zagreb 1960), indeks imena str. 438.

¹² Slova a, b označavaju prvi odnosno drugi stubac recto-strane jednog lista, — c, d: prvi i drugi stubac verso-strane. Iz tehničkih razloga i radi preglednosti izostavljam titla i razdeljujem reči prema savremenim principima — što stručnjacima neće praviti poteškoća.

1. 8d: *Neděle .b. po oktábě Efifanie;*
1. 9c: *Neděle .g. po oktábě Efifanie;*
1. 10a *Neděle .d. o (sic!) po oktábě Effnie;*
1. 10c: *Neděla kada se pušća Alê s'toeće u stgo Lov'rěn'ca;*
1. 11c: *Nedle pred' Mesopustomъ stoeće u sgo Pvla;*
1. 13a: *Neděle na Mesopus'tъ stoeće u sgo Ptra;*
1. 14a: *V srdu pr'vu Posta; pred' msu blvti popelъ ot vět'viê blngo lani nedle C'větne maslini; zatim na 1. 15a: K msi stoeće u ste Šabine;*

1. 16a: *V čtrčkъ .a. Posta stoeće u stgo Grgra;*
1. 16d: *V' petakъ .a. Pos'ta stoeće u sgo Ivna i Pvla;*
1. 17d: *V sbtu .a. Pos'ta s'toeće u sgo Tripniê;*
1. 18d: *Nedle .a. Pos'ta stoeće u sgo Ivna v' Latrně;*
1. 19d: *V ponedli .b. Pos'ta stoeće u sgo Ptra;*
1. 20d: *V utori drugi Pos'ta stoeće u ste Anastasie;*
1. 21d: *V srdu .b. Pos'ta kvatri stoeće u ste Mrie velike;*
1. 23a: *V čtrtkъ .b. Pos'ta stoeće u sgo Lovrnca;*
1. 23d: *V ptkъ .b. Pos'ta stoeće u .bĭ. aplu;*
1. 25a: *V sbtu kvtri stoeće u sgo Klmnta;*
1. 26d: *Ndle .b. Pos'ta;*
1. 27b: *V pondli .v. Posta;*
1. 27d: *V utori .v. Pos'ta;*
1. 28c: *V srdu .v. Pos;*
1. 29b: *V čtrtkъ .v. Pos'ta;*
1. 30b: *V' ptkъ .v. Posta;*
1. 31c: *V sobotu .v. Posta stoeće u sgo Marčelina;*
1. 33d: *Ndle .v. Posta stoeć u stgo Lourenca;*
1. 35a: *V ponděli .g. Posta stoeće o (sic!) stgo Marĭka;*
1. 36b: *V tori .g. Post st Poten'tenъciêna (sic!);*
1. 37b: *V' srdu .g. Post' s u go (sic!) Šik'sta;*
1. 38b: *V čtrti .g. Posta s u s Kuzmi i Dom'ên;*
1. 39b: *V peti .g. Pos st u stago Lovrnca;*
1. 41a: *V' sbtu .g. Po s ste Susn'ni;*
1. 43b: *Ndle .g. Posta stoće u stomъ Ersulimě;*
1. 44c: *V pondli .d. Pos sto u stihъ .g. Kurnnki (sic!);*
1. 45c: *V tori .d. Posta u stgo Lovrnca;*
1. 46d: *V srědu .d. Posta u sgo Pvla;*
1. 48d: *V čtrti .d. Pos sto u sgo Selvěstra;*
1. 50a: *V pti .d. Posta s u sgo Evsb'ê;*
1. 51c: *V sobotu .d. Posta stoeći u sgo Mikuli;*

1. 52d: *Ndle .d. Posta*, — dole na istoj strani dodaje se: *stoeće u stago Ptra*;

1. 54a: *V' ponděli .e. Posta stoe u stago Krševana*;

1. 55b: *V' utori .e. Posta stoeći u stago Čir'ěka*;

1. 56c: *V srědu .e. Posta stoeći u stago Marčelina*;

1. 57d: *V četrtakъ .e. Posta stoeće o (sic!) stago Apolinara*;

1. 59a: *V peti .e. Posta stoeći o (sic!) stago Stěpana*;

1. 59d: *V sobotu .e. Posta stoeći u stgo Ivana pred vlaška vrata*;

1. 60d: *V' nedělju Cvětnu*;

1. 69d: *V pon'děli Veli*;

1. 70d: *V utori Veli*;

1. 75b: *V srědu Velu*;

1. 80b: *V' četrtakъ Veli*, — sa strane dodaje se: *stoeće u s Ivn v Latraně*;

1. 82d: *V petakъ Veli*;

1. 90b: *Va Velu sobutu*; u uvodu daju se uputstva za ceremonije u vezi sa posvećivanjem vatre i sveća. Na 1. 92b počinju proročanstva sa Knjigom Postanja I—II: *Iskoni stvori Bъ nbo i zemlju*; zatim sledi na 1. 101d posvećenje krsne vode: *Ėože (sic!) žedaetъ elenъ na is'točniki vodnie* (Psalam XLI). Posle 1. 103c: *Znamenati otroče* ima na 1. 104b: *Mlva blvti solъ*. Na 1. 106c daje se kratko uputstvo za *letenie*, i tekst prelazi na misu dana.

L. 107b: *V ndlju stie Paski*; — na 1. 107d nalazimo sekvenciju *Žrt'vi paskovnie* (Victimae paschali);

1. 107d: *Ovo ošće estъ druga šek'ven'ciě na Pasku: Vskr'se Hъ s horugvoju* (1. 108a);

1. 109c: *V pon'děli .a. po Pas'cě*;

1. 110c: *V utori .a. po Pascě*;

1. 111c: *V srědu .a. po Pas'cě*;

1. 112b: *V četrtakъ .a. po Pas'cě*;

1. 113c: *V petakъ .a. po Pascě*;

1. 114a: *V sobotu .a. po Ps*;

1. 114d: *Ndle .a. po Pscě*;

1. 115d: *Ndle .b. po Pas'cě*;

1. 116b: *Ndle .v. po Pas'cě*;

1. 117a: *Ndle .g. po Pas'cě*;

1. 117d: *Ndle .d. po Pas'cě*;

1. 118c: *V pon'děli pred Vz'nesenietъ gnimъ*;

1. 119b: *V srědu pred Vz'nesenietъ gnimъ*;

1. 119d: *Va Vz'nesenie gne*;

1. 120d: *Ndle . a . po Vz'nesenii;*
1. 121b: *V sobotu v navečer'e Petikost';* — počínje se proročanstvima, zatim imamo posvećenje krsne vode i litanije na 1. 122a; misa dana počínje na 1. 122b;
1. 123a: *Ndle ste Petikost'ne;* — na 1. 123c: sekvencija *Pridi dšesti* (*Veni, Sancte Spiritus*);
1. 123d: *V ponedli po Petikosthъ stoeće u sgo Pet'ra uze;*
1. 124c: *V utori . a . po Petikosthъ s'toe u stgo Anastasiê;*
1. 125b: *V srědu . a . po Pet kvtri stoeće u ste Mrie velke;*
1. 126b: *V četrtkъ . a . p Pti stoe u stgo Loren'ca;*
1. 126c: *V petakъ . a . po Pe st u s aplъ;*
1. 127b: *V sobotu s'toe u stgo Petra;*
1. 129a: *Ndle na ok'tabu Pen'tikostъ;*
1. 130a: *V četrtakъ prvi po oktabi Petikostъ činъ mise ot sgo Těla Hva;* — na 1. 130c počínje sekvencija *Hvli Sione spsitla* (*Lauda, Sion, Salvatore*);
1. 131c: *Ndle . b . po Peti;*
1. 132b: *Ndle . v . po Petik;*
1. 133a: *Ndle . g . po Pti;*
1. 134a: *Ndle . d . po P;*
1. 134d: *Ndle . e . p Ptiks;*
1. 135c: *Ndle . ž . po Ptikst;*
1. 136c: *Ndle . z . po Ptiks;*
1. 137a: *Ndle . z . po Ptiksthъ;*
1. 138a: *Ndle . i . po Petik'shъ;*
1. 138d: *Ndle . aï . po;*
1. 139c: *Nd . bi . po P;*
1. 140c: *Ndle . vi . ;*
1. 141b: *Ndle . gi . po Pekst;*
1. 142a: *Ndle . di . p Pt;*
1. 142d: *Ndle . ei . po Ptikostъ;*
1. 143c: *Ndle . ži . p Ptikostъ;*
1. 144b: *Sektebra v' srědu k'vatri;*
1. 145c: *Sekteb'ra v' peti kvatri;*
1. 146b: *V sbotu k'vatri;*
1. 148c: *Ndle . zi . po P;*
1. 149b: *Ndle . zi . po P;*
1. 150a: *Ndle . i . po P¹³;*

¹³ Dole nadesno piše sitnim tankim poluustavom: ot *Ivna*.

1. 150d: *Ndle .i.a. po P*; — prekida se tekst u gl. VI Poslanice Efežanima: *Ěko něstě nmě braně na pl'tě i kr'vě, na n' knezi i vlasti, na mirostroiteli t' —* (u kustodi: -mi), lat.: *Quoniam non est nobis colluctatio adversus carnem et sanguinem, sed adversus principes et potestates, adversus mundi rectores tenebrarum harum.*

L. 151a: posle lakune od verovatno jedne kvinterne (ostatak *Propriuma de tempore* i većina *Ordo missae*) nastavlja se tekst poslednjom polovinom misnog kanona (*Canon missae*). Za krajem rubrike: (*vrě*)*hě kaleža* tekst počinje sa: *Tělo + i krvě + iemlemě* (rubrika: *sebe znam'nai*) *vsacěmь bliemь nbskimь i blagodětiju ego da naplnim se,* — što odgovara lat.: *omni benedictione caelesti et gratia repleamur* iz molitve *Supplices te rogamus* pred *Commemoratio pro defunctis* u kanonu. Za misnim kanonom slede na 1. 153a razna uputstva za sveštenika, izm. ost. o pevanju *Credo*. L. 153c: *Slva va višnhě Bu i na zmlí mírě v čcěhě* (Gloria in excelsis Deo) i *I dše sti sirotě utěšitelju*. L. 153d: *Věruju v' edinogo Ba Oca vsemogućago* (*Credo*). L. 154b: *Siě sta pěsaně poet se vinu na Božićb: Blně esi He, Be nšě, izbavě přčastnie s'lugi svoe;* — završava se: *Osanna va višnihě* (tropizirani *Sanctus*).

L. 154c-d: kalendarska uputstva sa pashalnom tablicom. Dole nadesno nalazi se beleška Simuna Greblića iz 1499. godine.

L. 155a: počinje večni kalendar.

L. 158a: *Počati op'ćihě misě po zaknu Rim'skoga d'vora* (*Commune sanctorum*); — počinje sa: *Navičer'e .a. apla;*

1. 158c: *V navičer'e mnozmě aplmě;*

1. 159d: *Na rojenje .a. apla;*

1. 160b: *Na rojenje m'nozěmь aplmь;*

1. 162a: *Na rojenje evanjlistě;*

1. 162c: *Na rojenje .a. mčnka;*

1. 164b: *Misa .b. .a. mčnka bskp;*

1. 165c: *Na rojenje .a. mčnka nebskpa;*

1. 166a: *Misa .b. .a. mčnka nebskpa;*

1. 166c: *Na rojenje .a. stca ot Vazma do Patikstě, ki nima navlašć'ne službi;*

1. 167b: *Na rojenje m'nozimь mčnkmь ot Vazma do Patikstě, ki nimaju navlašć'ne maše* (precrtano i zamenjeno sa:) *služ'bi;*

1. 167c: *Na rojenje mnozmě mučnkmь po vse lěto razvě ot Vazma do Patikstě;*

1. 169a: *I tčkoe misa .b. ot mnzhě mč;*

1. 170d: *I ošće misa m'nozimь mčnkmь ašće budutě biskpi;*

1. 172c: *Na roenie . a . ispvdnka biskpa;*
1. 174d: *Ošće misa . b . ispvdnka bisk;*
1. 177a: *Na rojenje . a . ispvdnka nebiskupa;*
1. 177c: *I ošće druga misa ispvdnka nebiskpa;*
1. 178a: *Na rojenje . a . dvi;*
1. 178d: *Misa . b . ed'ne stice;*
1. 180a: *Misa mnogimъ děvamъ.*

Zatim slede votivne mise:

1. 180d: *V danъ ponovleniê crikve;*
1. 181a: *Na obhodni dni; dnъ lěta kršćeniê crikve;*
1. 181d: *Msa na kršćenie oltra;*
1. 182b: *Misa v častъ stihъ, ihže telsa imajut se v' mēs'tě;*
1. 182c: *V častъ ste Troice;*
1. 183b: *Misa v čast' stъgo Dha;*
1. 184a: *Misa stъgo Križa;*
1. 184c: *Misa v častъ Muki Hvi;*
1. 185c: *Misa v častъ . d . Ranъ bžihъ;*
1. 186b: *Misa v' častъ Kruni bžie;*
1. 187a: *Misa . i . i . g . hъ Staracъ¹⁴;*
1. 187c: *V častъ Trihъ Krali¹⁴;*
1. 187d: *Misa v častъ sgo Ospa¹⁴;*
1. 188a: *Misa v' častъ bžnie Mrie ot Prišastva daže do Rožda-
stva Hva;*
1. 188b: *Ot Roistva gna do Očišćeniê misu siju dimo ste Mrie;*
1. 188c: *Ot Očišćeniê děvi Mrie do Pas'ki dimo siju misu ste
Mrie;*
1. 189b: *Ot Vskresniê do Pattikstъ misa ste Mrie;*
1. 189c: *Od Patikst' do Prišastva misa ste Marie;*
1. 189c: *Misa v častъ anjlmъ;*
1. 190b: *Misa v častъ aplu Ptra i Pvla;*
1. 190c: *Misa prositi pomoći stihъ;*
1. 190c: *Misa juže stvri Inocen'cui ppa tretu prositi pomoći
svetihъ;*
1. 190d: *M'sa za gonećihъ crkv;*
1. 191a: *Msa za mirъ;*
1. 191b: *Misa prva za ppu; — nema »mise druge«;*
1. 191c: *Misa za hodeće na putъ;*
1. 191d: *Misa za nemoćnie;*
1. 191d: *Misa za lětne savkuplenie biskupovъ;*

¹⁴ O ovim misama vidi moj članak u časopisu *Scando-Slavica*, XI (1965).

1. 192a: *Misa erěju samomu za se;*
- 1: 192a: *Erěju z se (dve mise);*
1. 193a: *Misa za redb;*
1. 193b: *Misa za zbori;*
1. 193b: *Misa za zborišće;*
1. 193d: *Misa za zbori;*
1. 193d: *Msa za sreen'e brte;*
1. 194a: *Msa s'hoze blažnenie pltičskie (ad continentiam postu-landam);*
1. 194b: *Misa za grěhi prva;*
1. 194b: *. b . msa za grěhi;*
1. 194c: *Misa za otpušćenie g'rěhv;*
1. 194d: *Misa otpuditi zle msli;*
1. 194d: *Misa za prošenie sl'z;*
1. 195a: *Msa za priětla;*
1. 195b: *Misa druga za priětla;*
1. 195c: *Msa za spsenie živih;*
1. 195d: *Misa za obtne priětle;*
1. 196a: *Msa prosti dažda;*
1. 196a: *Pr vdra;*
1. 196b: *Msa na otag'nanie grada;*
1. 196b-c: *Msa navlašć'na stgo Avgst z žve i mr;*
1. 196c: *Msa stago Av'gustina z žve i m'rtve;*
1. 197b: *Msa protivu poganom;*
1. 197b: *Msa z ku gdi s'krb;*
1. 197c: *Za ku godi skrb msa;*
1. 197c: *Za cra;*
1. 197d: *Msa za krala;*
1. 198a: *Misa protivu zalim ljudm za rvaće (Contra persecutores et male agentes);*
1. 198b: *Misa za velike tugi;*
- 1: 198c: *Misa va vrme r'vane;*
1. 198d: *Msa za ku godi potrebu;*
1. 199a: *Misa na prošenie stie mudrsti;*
1. 199a: *Msa prsti vri i ljubv;*
1. 199b: *Msa prsti umlniē;*
1. 199c: *Msa prsti ljub've;*
1. 199c: *Msa za utrpnie;*
1. 199d: *Msa z stnustvo msta;*
1. 200a: *Misa iže ispovi grěhi svoe;*

1. 200b: *Msa za priētli* (iznad reda dodano je kod poslednje reči: *ne-* (!));

1. 200b: *Msa za onēgo ki nm̃ almžno tvri*;

1. 200c: *Msa za priētela va uzu plžna*;

1. 200c: *Msa za plavajuće v korbli*;

1. 200d: *Msa za nepldno vr skžē gld̃*;

1. 201a: *Msa z bol̃ očiju*¹⁴;

1. 201a: *Msa egda skti m'rt̃*;

1. 201b: *Msa eg'da ljudi mrt̃*;

1. 201b: *Msa z̃ nemoćnka blz' smr*;

1. 201d: *Misa erēju za se*;

1. 202b: *Msa za v'se g'rēhi*;

1. 203a: *Msa . b . za grēhi*;

1. 203c: *Misa za kajućago se*;

1. 204b: *Msu siju ki č'te i sie mlvi ñ mis i ili inda ima otpustka ot gđina p̃pi . t . dni*;

1. 204d: *Msa proti čr'vom̃*¹⁴.

Ostali deo ovog *Propriuma* sadržava mrtvačke mise:

1. 205a: *Msa za mr'tvih̃ . a . dñ i vsag'da*; — na 1. 205b ima *Škvenciē za duše: Dañ gnēva dñ oñ* (*Dies irae* u proznom prevodu);

1. 206d: *Msa z dše . v . ili . ž . ili . j .*;

1. 207a: *Msa za dše dñ tret i ili . ž . ili . k . ni dañ*;

1. 207b: *Msa z dšu bsk umr*;

1. 207b: *Msa z bskpi ili erēju* (sic!);

1. 207c: *Msa z̃ erēi umrv*;

1. 207d: *Msa . b . z̃ erēe um*;

1. 207d: *Msa za žakni umrvše*;

1. 208a: *Msa z̃ mža umrv*;

1. 208b: *Msa za ženu um'rvšu*;

1. 208b: *Msa za b'ratiju umr'všu*;

1. 208c: *Msa z̃ počṽjuće v c*;

1. 208d: *Msa za dše ñ obhodni dñ lta*;

1. 208d: *Z dše oca i mtre*;

1. 209a: *Msa z̃ m'noge um'rv*;

1. 209b: *Msa za v'se dše h'ēnske*;

1. 209b: *Msa z̃ umrv'ša . v . dñ kršć*;

1. 209c: *Msa za želijućih̃ pokore*;

1. 209d: *Msa z̃ kogo dšu dvoit se*;

1. 210a: Niže pisne eplie i jê pojb, kada hoćb zb mrtve. Čte *Pv ap k Tes. Pěs svhb išći prvi dn̄b. Čt' ap' bž Iva apl.* L. 210b: *Čt Kngb M̄haběis'.* *Ns sgo ejěliē ot Ivna.* L. 210c: *Ns sgo ejē ot Ivna. Ns stgo ejē ot Ivna.* L. 210d: *Propciē n vshb Dšb dn̄b.* Prefacija se završava u sedam redova koji su napisani na istoj strani dole kroz oba stupca. Do toga je došlo verovatno zbog toga jer se kvinterna završava listom 210; zajedno sa novom kvinternom počinje na 1. 211 i novi *Proprium*.

L. 211a: *V' ime bžie. Amn̄b. Počenjut' navlašć'ne mise ot stcb.*
— Ovim počinje *Proprium de sanctis*.

Decembar (advent).

L. 211a: *V navčr'i stgo An'drěē apla. I tažde dn̄b stgo Satur'-nina mč;*

- 1. 212a: *N dn̄b stgo Andrěē apla;*
- 1. 212c: *N dn̄b sgo Nikuli;*
- 1. 212d: *Na dn̄b stgo Am'broziē;*
- 1. 213a: *N sgo Damsa ppi;*
- 1. 213a: *Na dn̄b stie Lucie;*
- 1. 213b: *V navčer'i stgo Tomi apla;*
- 1. 213b: *N dn̄b stgo Tomi apla.*

Januar.

- L. 213d: *N̄b dn̄b sgo Filiciē erěē;*
- L. 214a: *N dn̄b sgo Mar'čela ppi i m;*
- 1. 214c: *N dn̄b sv̄tgo (sic!) An'toniē opta;* — na 1. 215a ima sekvencija: *Viš'nemu ocu na čas'tb (Summi patris ad honorem)*¹⁴;
- 1. 215c: *N dn̄b ste Pris'ki dvi i mč;*
- 1. 215d: *N dn̄b sthb mčnk̄b Marijusa i prčhb;*
- 1. 216a: *N dn̄b sgo Fab'ēna i Šebestiēna;*
- 1. 216b: *N dn̄b stih̄b mč Vicen'ca i Nastasa;* — ispred ove mise umetnuto je: *Na dan̄b ste Agnie dvi mč.*; ovaj tekst nalazi se kao dodatak dole na strani, i to pisan u deset redova ispod stupca a), a devet redova ispod stupca b).
- L. 216c: *N dn̄b ste Mer'en'cie dvi i mč;*
- 1. 216c: *Na Obračenie Pvla;*
- 1. 217d: *Druge Ag'nie dvi i mč.*

Februar.

L. 218a *Na Očišćenie ste Mrie*; prvo: blagoslov sveća, zatim procesija i na 1. 219b: *K misě*;

1. 220b: *N dn̄ stgo Blžiê bsk i mčnka*; — u redu 28: *Mlva blvti ovoćie n stgo Blažiê*;

1. 221a: *Per'vara . d . dn' Agati dvi*;

1. 221b: *S'kolastki dvi*;

1. 221c: *Per'vra . gĩ . Valěntna*;

1. 221d: *Pervra . i . b . Prěstl' Ptra*; — uz komemoraciju sv. Pavla;

1. 222c: *Pervara . i . g . dn̄ Matie apla*.

Mart.

L. 223a: *Marča . ž . Per'peti i Peliciti dvi i m*;

1. 223a: *Mar'ča . z . ti dn̄ . k . mčnk'*;

1. 223b: *Mar'ča . bĩ . Grěgora papi ispvdnka*;

1. 223d: *Mar'ča . i . a . Benedika opata ispo*;

1. 224a: *Mar'ča . i . g . Blagověšćenie Brce*.

April.

L. 224c: *Aprila . gĩ . Tiborciê i Valeriêna i Maksimiêna*;

1. 224d: *Aprila . i . v . Jeor'jěê mčka*;

1. 225a: *Aprila . i . g . Adalber'ta*;

1. 225b: *Aprila . i . d . Marka ejlista*;

1. 225b: *Aprila . i . z . Vitaliê mučnika*;

1. 225c: *Aprila . i . z . Ptra mčnka reda proděk'*.

Maj.

L. 225d: *Maê Pilipa i Ěk aplu*;

1. 226c: *Maê . v . Obrětenie Križa*; — uz molitve ot stih̄ *mučeniķ̄*, to je: *pro Alexandro, Eventio, Theodulo, Juvenale*;

1. 227b: *Kir'êka mč*;

1. 227c: *Maê . e . Ivna apla pred Vlaška vrata*;

1. 227d: *Maê . ž . Duima bi'skpa*;

1. 227d: *Maê . z . Obrětenie stgo Mihaila arhanjla*;

1. 228a: *Maê . ĩ . Gordiêna i Evpimiha*;

1. 228b: *Maê . bĭ . Neriê i Arhiliê i Pon'graciê mčka;*
1. 228c: *Maê . zĭ . Ponciêni dvi i mčce;*
1. 228d: *Maê . i . Liberiê ispovdnika;*
1. 228d: *Maê . i . b . Eleni crce; — 1. 229c: I ošce takoje orcie stie Eleni; rci e in'da, kada hočb;*
1. 229d: *Maê . i . d . Or'bana ppi mčka.*

Juni.

- L. 230a: *Ijuna . a . Nikomědiê i Justna;*
1. 230a: *Ijuna . b . Marčelina i Petra i Eraz'ma mčka;*
1. 230c: *Ijuna . z . Prima i Peliciêna mč;*
1. 230d: *Ijuna . a . ĭ . Bar'nabi apla;*
1. 231a: *Ijuna . b . ĭ . Basiliê mčka s družinoju;*
1. 231b: *Ijuna . v . ĭ . An'toniê ispovdnika reda mlihb b'ratb;*
1. 232a: *Ijuna . d . ĭ . Vida i Men'dosta;*
1. 232a: *Ijuna . z . ĭ . Marčela i Marčelina mč;*
1. 232c: *Ijuna . z . ĭ . Ervasiê i Protasiê mč;*
1. 232d: *Na vijiliju Ivna Hla;*
1. 233c: *Na Roistgo (sic!) Ivna Hitla;*
1. 234d: *Ijuna . i . e . Ivna i Pavlina (sic!)mč;*
1. 235b: *Na stgo Lěona ppi;*
1. 235b: *Na vijiliju aplu Petra i Pvla;*
1. 236b: *Na dn̄ stoju aplu Ptra i Pvla;*
1. 237b: *Vspomenutie stgo Pvla apla; — uz molitve za komemoraciju sv. Petra.*

Juli.

- L. 238a: *Měsêca ijulêê pr'vi dan; na vijiliju ot Pohoeniê Brce;*
- 1.238c: *Ijulêê . b . dn̄ Pohoenie Brce; — na 1. 239a, u 18 redu, piše: Šekvenciê, ali daje se samo početak: Veseli se, Mrie mati (Gaude, mater luminis);*
1. 239d: *Ijulêê . b . Pročesa i Martiêna mč;*
1. 240a: *Na oktabu aplu Ptra i Pvl;*
1. 240c: *Ijulêê . ĭ . ti . ž . bratb mčnk̄b;*
1. 241b: *Ijulêê . bĭ . Nabora i Feliê;*
1. 241c: *Ijulêê . vĭ . Mar'garëti dvě;*
1. 241c: *Ijulêê . dĭ . Kurika i Juli;*
1. 241d: *Ijulêê . i . a . Praksie dvi i mčc;*

1. 241d: *Ijulěê . i . b . Marie Mag'dalěni;*
1. 242b: *Ijulěê . i . v . Apolinara;*
1. 242d: *Ijulěê . i . d . Ěkova apla;*
1. 243b: *Ijulěê . i . e . ste An'ne;*
1. 243c: *Ijulěê . i . z . Nazara i Čelisa i pročiňb mučkъ;*
1. 243d: *Ijulěê . i . z . Feliciê papi i pročiňb;*
1. 244a: *Ijulěê . j . Ab'dona i Sinena.*

Avgust.

- L. 244b: *Avgus'ta . a . Uza Ptra ... i stihъ Mahaběi;* — uz molitve za komemoraciju Pavla;
1. 244d: *Avgusta . b . S'těpana ppi i mč;*
 1. 245a: *Avgsta . v . Obrětnie Stpna . a . mčka pročňb;*
 1. 245a: *Avgsta Domnga oca prod';*
 1. 245b: *Av'gus'ta . e . Šik'sta ppi, Filicisima i Agapita;* — na
1. 245c: *Mltva blvti grzd'e;*
1. 245d: *Avgusta . ž . Dunata biskpa;*
 1. 246a: *Avgus'ta . z . Kir'ěka, Lariê (sic!; lat.: Largi) i Zmarag'da;*
 1. 246c: *V navečeri stgo Lovrenca;*
 1. 246d: *Na dnъ stgo Lovren'ca;*
 1. 247b: *Na stihъ mčkъ Tibor'ciê i Susana;*
 1. 247c: *Na stie Klari dvi;*
 1. 247c: *Avgsta . vï . Ipolita i družini ego;*
 1. 248a: *V navečeri Vzneseniê bžnie Mrie dvi;* — uz molitve za komemoraciju sv. Evsebija;
 1. 248c: *Na V'znesenie Brce;*
 1. 249c: *Na dnъ stgo Lodovka biskpa is'povdnika reda malihъ bratъ;*
 1. 250a: *Na oktabu Lovren'ca;*
 1. 250b: *Na stgo Agapita mčka;*
 1. 250d: *Na stihъ mčkъ Timotěê, Ipolita i Šimforiěna.* — Sledeći sveščić sastoji se od samo četiri dvolista (osam listova) nasuprot svim prethodnim sveščićima od po pet dvolistova (deset listova). Zbog toga pretpostavljam da iza 1. 250 ima lakuna od jednog lista, što bi odgovaralo lakuni između listova 258 i 259.
- L. 251a: kraj mise *sancti Augustini episcopi, confessoris et Ecclesiae doctoris* uz molitve *pro sancto Hermete martyre;*

1. 251b: *Usěčenje glvi Ivna Htla i ste Šabine dvi mčce;*
1. 252a: *Filiciê i Avdik'ta.*

Septembar.

- L. 252b: *Na stihъ mčkbъ . bī . b'ratъ i Ejidi opata;*
1. 252c: *Na Rois'tvo Brce;*
1. 253d: *Na stgo Gor'gona;*
1. 254a: *Na stiju mčku Prota i Ačin'ta;*
1. 254b: *Na Vzdvženie Križa; — uz molitve na dan sanctorum Cornelii papae et Cypriani episcopi, martyrum;*
1. 254d: *N sgo Nikomēdiê mč;*
1. 255a: *Lucie, Jeminiêni i Eufemie dv i mčce;*
1. 255b: *V navečeri stgo Matěê ejlista;*
1. 255d: *Na dnъ stgo Matěê apl i ejlista;*
1. 256b: *Mavriciê i prčh;*
1. 256b: *Sek'tem'bra . i . e . Kupriêna bis'kupa mčka i Justini dvi;*
1. 256c: *Sektebra . i . ž . Kuz'mi i Dom'êna z dr;*
1. 256d: *Sekteb'ra . i . z . Kršćenie c'rěkъve Mihaila ar'han'j. —*
Na ovoj strani dole ima crvena beleška: *to pisa on, ki voli vino nego krop;*
1. 257d: *Sek'tembra . j . Eronima is prozvitera.*

Oktobar.

- L. 258a: *Oktembra . g . dnъ Fran'čiska ispvdnika;*
1. 258c: *Na dn' ste Justini dvi;*
1. 258d: *Oktebra . ž . Serga, Baka mč, Mrka. — Tu mora biti lakuna: nedostaju mise za kraj meseca oktobra i početak novembra. Jedan list je pripadao prethodnoj kvinterni (upor. gore pod 1. 250d). Poslednji sveščić misala sastoji se od samo tri dvolista, te smatram za verovatno da su se izgubila dva dvolista, dakle dva lista na ovom mestu i dva na kraju kodeksa.*

Novembar.

- L. 259a: *kraj mise pro sanctis Quatuor coronatis martyribus;*
1. 259a: *Noem'bra . 3 . dnъ Těodora mčka;*
1. 259b: *Noem'bra . aī . Martina bisk isp . . . i tudie spomen'tie Men'ni;*

1. 259d: *Novem'bra .vī . Ivna i B'rik'ciē isp;*
1. 259d: *Noem'bra .zī . Elizabēti;*
1. 260a: *Noem'bra .i . a . stgo Mav'ra mčk;*
1. 260b: *N dn' ste Cecelie dvi i mčce;*
1. 260c: *N sgo K'liman'ta mčka; . . . b . Felicitati mčce;*
1. 260d: *Noembra .i . g . Krsogona mučenika;*
1. 261a: *N dn̄ ste Katarini dvi i mčce.*

Preostali deo misala zauzimaju ritualni tekstovi:

1. 261b: *Znamnti vodu vsaku nedělju;*
1. 262b: *Na dn' stgo Stěpana . a . mčka blviti zob̄ i sol̄;*
1. 264a: *Na dn̄ stgo Ivna apla i ejlsta po misě znmenati vino;*
krajnje reči: *i tvoeju mlstiju vinu i vzdě hra(ni)ti e* (ispod reda dodano je drugom rukom:) *rači*. — O pretpostavljivoj lakuni na kraju kodeksa upor. gore pod 1. 258d.

Posle ovog pregleda sadržaja možemo konstatovati da se Mh u sadašnjem stanju sastoji od 25 čitavih kvinterni, jedne kvaterne i jednog sveščića od tri dvolista (po svoj prilici fragmentarna kvater-na). Verovatno su se izgubile dve kvinterne.

Treba dodati da je rukopis dobro očuvan. Pergament je, izgleda, dobrog kvaliteta; mestimice je ipak tako tanak da su prepisanja nastale rupice ili prorezi pri špartanju, a ponegde pismo i ornamentika probijaju sa druge strane. Na tri mesta misal je naročito pohaban i prljav: oko 1. 151—154 (misni kanon), 1. 205—206 (mrtvačke mise) i 1. 214—215 (na dan sv. Antonija opata).

III

U Mh se nigde ne nalaze direktni podaci o vremenu postanka kodeksa¹⁵. Kako je misal samo po vrlo mladoj tradiciji pripisan XIV stoleću (što se vidi iz glave I), moramo ga smatrati nedatiranim.

Zato paleografska analiza osobenosti rukopisa ima veliki značaj za određivanje vremena.

Čak i neuvežbanom oku već pri prvom prelistavanju kodeksa izgleda jasno da rukopis nije jednoličan, nego da su verovatno razne ruke radile na tekstu. Prvi deo Mh napisan je lepim, dosta proporcionalnim i pravilnim slovima sa tendencijom za kvadratnom formom. Rukopis je jasan i čitljiv, napisan jako crnim mastilom u stup-

¹⁵ Beleška Simuna Greblića iz 1499 nema nikakve veze sa samim tekstom misala; njegov duktus i boja mastila bitno se razlikuju od onoga što inače karakteriše Mh. — Što se tiče pashalne tablice, vidi kraj ove glave.

cima koji su oko 19,00 cm dugi i 6,00 cm široki. Velika slova (u lekcijama i sl.) prosečno iznose 3—4 mm, dok mala (u antifonama) iznose 2—3 mm. Rubrike su ovde, kao uostalom svuda u kodeksu, očigledno načinjene istom rukom koja je pisala ostali tekst. Inicijali su nacrtani crvenim, sa crnim crtama, od lista 21 (dakle treći svešćić) takođe i plavim. Osim latinskog D (5b), N i P (16d) i V (28d), svi su inicijali glagoljski. Ovu prvu ruku nazivam A; ona se nalazi na listu 1—30, odnosno na prvim kvinternama misala. Posle toga ona se ponavlja u istoj velikoj, jasnoj i čitkoj formi na listovima od 211—220 (odnosno na jednoj kvinterni). Prelaz na ovu ruku od one na listu 210v jako je upadljiv. Na listu 217d nalazi se latinski inicijal B.

Na listu 31—111a3 nalazi se ruka B. Slova su ovde dosta nepravilna, nešto deblja i gruba. Ovo, zajedno sa dosta izraženom tendencijom nagibanja nadesno, daje utisak trapavosti i aljkavosti, što se dalje pojačava mnogim ispravkama koje se nalaze u ovom delu teksta, kao i mnogim precrtavanjima i dodacima. Slova »on« i »uk« svuda se u rukopisu mešaju, a naročito često na ovim listovima. Stupci su kod ruke B uglavnom 18,50—19,00 cm dugi i 6,00 cm široki; visina velikih i malih slova je 3 i 2—3 mm. Crna boja ima nešto smeđi ton, na nekim listovima je izbledela. Inicijali su crveni ili crveni i crni (eventualno izbledeli do smeđe); u više slučajeva daju utisak nedovršenosti. Od uključivo 71 lista pored crveno-crne upotrebljava se i žuta boja, u manjim delovima i plava. Na listu 37b23 nalazi se latinski inicijal S. Na listu 65b (Muka po Mateju) u inicijalu nacrtan je Matej sa svitkom (napis: *st Mtej*); boja je crvena, plava i žuta.

Ruka C ima najduže stupce u Mh: 19,50 cm, što u vezi sa nešto manjom širinom, 5,50 cm, daje utisak izduženosti. Velika slova iznose prosečno 3 mm, mala 2 mm. Jako crni, lako čitljiv rukopis sa estetske je strane najbolji u misalu. Slova su pravilna, sve uspravne crte su jake, što zajedno sa nešto stisnutim oblicima čini da rukopis kao celina izgleda visok i vitak. Iako rubrike, kao obično, izgledaju kao da ih je pisala ista ruka, ipak se čini da su kasnije uvedene; one, pisane cinoberom, često ne ispunjavaju rezervisano mesto ili se šire i na crno pisani tekst. Inicijali su na listovima 111—120 crveni i žuti ili crveni i crni (eventualno smeđi) na listu 121 i sl. U više slučajeva, na listu 115a3, 139c1, 148c18, javlja se latinsko D.

Kako ruku B na listu 111a4, odnosno posle započete nove strane, zamenjuje ruka C može se smatrati da su ova dva rukopisa svakako istovremena. Zajednička crta za ruke B i C je to što obe kao znak

za skraćivanje upotrebljavaju dugi luk \smile i samo retko upotrebljavaju \sphericalangle , \sphericalcap , što je normalno za ruke A i D.

Ruka C nije stabilna. Mestimično deluje umorno i nesigurno (listovi 122v, 127v); na listovima 131v i naročito 141—150 sledi rukopis koji je kao celina manje razvučen i svojim oblicima nešto okruglast i sa lakim povijanjem nalevo. Ipak smatram da ovde ne treba pomišljati na novu ruku. Ruka C nalazi se na l. 111a4—150 i opet se ponavlja na l. 221 da bi završila kodeks; i ovde rukopis vremenom postaje malo nagnut nalevo i malo okruglast u potezima (naročito l. 235v i sl.). U poslednjem delu misala koji je pisala ruka C susreću se neki latinski inicijali: A (249c), D (221b, 223a, 225b itd.; često u svemu primećeno devetnaest puta), N (227b, 239c), S (230c, 244b).

Rukom D označavam rukopis na l. 151—210. Stupci su ovde visoki oko 19,00 cm i široki 5,50—6,00 cm; velika slova iznose 3—4 mm u visinu, mala 2—3 mm. Kao celina, slova u ovom rukopisu izgledaju velika, puna su, nešto glomazna i nepravilna iako s vremena na vreme mogu da izgledaju dosta monumentalna, naročito u kasnijim delovima odeljka. Ako se ne uzmu u obzir oni delovi slova koji izlaze izvan linije, gore ili dole, može se konstatovati tendencija za kvadratnim oblikom. Crno mastilo je mestimično izbledelo. Inicijali su crveni i često u jednoj umrljanoj prljavožutoj boji. Na l. 153d nalazi se jedno lepo V (u: *Věruju*) i svojim ornamentima sa lišćem i krivuljama ispunjava polovinu visine stupca. Od l. 169v pojedini inicijali su premazani žutom bojom, inicijal V na l. 178r i 184r je plav i crven. Naročito lepi, umetnički oblikovani inicijali nalaze se u mrtvačkim misama: B na l. 205b u visini od $\frac{3}{4}$ stupca, D na l. 205c u visini $\frac{1}{4}$ stupca i V na l. 206 u visini celog stupca; konture su ovde crvene i crne (smeđe), ukrasi plavi i žuti. Na listu 151c (Canon missae) nedovršeno je slikanje Uskrsnuća u smeđim konturama. U ovom delu misala nisu primećeni latinski inicijali.

Da li su ovi tipovi rukopisa, koje smo ovde označili rukama A, B, C i D, zaista rezultat rada četiri pisca na tekstu misala mora tek da se vidi. Ali, da svaki ima izvesnu individualnu karakterističnu crtu, izlazi iz toga da mogu u izvesnoj meri da se uporede sa tipovima rukopisa u drugim glagoljskim kodeksima.

Tako ruka A ima izvesnu sličnost sa rukopisom u brevijaru Vida Omišljanina iz 1396 god., a ruka B delimično podseća na brevijar Ljubljanskog liceja za koji se smatra da pripada vremenu između 1396—1423. Delovi Mh koje je napisala ruka B razlikuju se od svih ostalih delova rukopisa naročito po svojim inicijalima; ovi su u živom

stilu i veselim bojama dok izgleda da ostali ukrasi misala zadržavaju strožiji stil, sa mnogo ravnih poteza, oštih preloma i mračnijih boja.

Najmlađe deluje ruka C koja — u svakom slučaju tamo gde rukopis nije nakrivljen nalevo — podseća malo na Ročki misal iz prve četvrti XV stoleća. Karakteristične su za ukrašavanje inicijala u ovom delu Mh duge tanke niti koje se uvijaju oko leve strane stupca; i ovo je momenat koji može da podsjeća na Ročki misal. Ipak mora da se pomene da se ovo ukrašavanje nalazi i na drugim mestima u Mh gde na rukopis utiču druge ruke. Osim toga, naravno, ne mora se smatrati da je umetničko oblikovanje inicijala istovremeno sa samim tekstem.

Najstarije deluje ruka D. Ona u izvesnim momentima jako podseća na rukopis u onom odlomku misala iz XIV stoleća koji je kod Štefanića¹⁶ označen kao Krk 18 i reprodukovan na slici IV. Pažnju naročito privlače slovo »az« koje na oba mesta ima zdepaste, malo krive noge, — puno, okruglasto slovo »uk«, — oblik leve strane u slovu »zemlja«, — neznatni ili sasvim diskretni prelaz preko linije kod slova »glagol« i »hěr« koja imaju jasno trouglaste očice, — i slovo »ci« čija se gotovo uspravna leva i nakrivljena desna noga susreću u tupom dnu, — kao i skoro sasvim uspravno postavljeno slovo »naš« (upor. reč *studenac* u redu 7 na reprodukciji kod Štefanića). Istovetnost ipak nije potpuna: slovo »kako« je otvorenije, a spojni luk u slovu »dobro« znatnije se podiže kod ruke D našeg misala nego u rukopisu Krk 18.

Ruka D napisala je misni kanon Kopenhagenskog misala. U ovom delu kodeksa nailazimo na zanimljivo ime. Na l. 151r, na stupcu a), u redu 6, završava se molitva *Supplices te rogamus*, ali pre nego što se u redu 8 pređe na rubriku kao uvod u *Commemoratio pro defunctis* u redu 11 i sl., crnim su ubačene reči: *pomeni ošće, G(ospod)i, d(u)še r(a)bi i rabine tvoe i d(u)šu Antona popa*. Sintaksa je u ovom umetku nejasna, verovatno zbog zabune pisara. Možemo rekonstruisati tekst kao 1) *pomeni ošće, Gospodī, duše rabъ i rabinъ tvoiъ i dušu Antona popa*, — ili 2) *pomeni ošće, Gospodī, rabi i rabine tvoe i dušu Antona popa*. Kako prva rekonstrukcija zahteva veću izmenu izvornog teksta, mi pretpostavljamo drugu rekonstrukciju. Da li ovde možda stojimo pred imenom pisara koga smo do sada nazivali rukom D? Iz drugih misalskih kodeksa znamo da su pisari imali običaj spomenuti svoja imena u *Commemoratio vivorum*, uz dodatak: *pisъcbъ*,

¹⁶ *Glagoljski rukopisi otoka Krka*, str. 180—181.

supisъcbъ. Međutim, reči *dušu Antona popa* se u Mh nalaze na samom početku *Commemoratio pro defunctis*, te bi zato bilo moguće da one označavaju pokojnika, »dušu«. Prema tome nije jasno da li je pop Anton bio jedan od pisara našega misala ili možda njegov donator.

Iz prethodnog može se razumeti da rukopis u Mh sadrži crte koje ukazuju na XV stoleće kao i crte koje ukazuju na XIV stoleće. Do istog rezultata se nesumnjivo dolazi ako se posmatraju pojedina slova. Nešto suženi, visoki i oštrouglasti oblici slova kod ruke C već su istaknuti kao mlađe crte. Ovde naročito treba ukazati na duga i vitka slova »živěte« i »ljudi«, na produženo postolje i u odnosu na to mali gornji deo na slovima »črv« i »šta«, kao i na povremeno nešto dugačka i oštra slova »glagol« i »hěr« koja baš kod ruke C dosta primetno prelaze i gornju i donju liniju; ovo su momenti koji se često ističu kao karakteristični za XV stoleće. Ali ne smemo gubiti iz vida da se pažljivim ispitivanjem reprodukcija rukopisa, npr. u Vajsovu paleografskom priručniku, mogu naći takvi oblici slova i u više rukopisa koji su sigurno datirani XIV-tim stolećem. S druge strane rukopis u Mh pokazuje i takve osobenosti koje apsolutno ukazuju na vreme unazad, u pravcu XIV stoleća. Nailazi se, npr., na stranice gde »glagol« i »hěr« stoje u izvesnoj meri u okviru normalne visine slova, ili gde »črv« i »šta« izgledaju niski zato što je snažni gornji deo postavljen na skoro kvadratnu osnovu. Na pojedinim mestima se slovo »ljudi« i ligatura *ml* pojavljuju sa trouglastim gornjim delom (npr. 1. 139—140); i ligatura *ml*, koja kroz čitav rukopis ima karakteristični mlađi oblik kao naslagane kutije , s vremena na vreme — ali samo crvenom bojom, kao početno slovo novog odeljka — napisana je u svome starijem obliku (kao na 1. 25b9, 28c21, 30a19, 30b4; sve napisano rukom A)¹⁷.

To što nalazimo tragove upotrebe slova »iže« i »dzělo« u glasovnoj vrednosti, ne treba smatrati kao pravopisnu crtu starijeg tipa. Na 1. 210b9—10 piše: *hlěb bo i a damъ*, što odgovara latinskom *panis quem ego dabo*; ovde, dakle, treba čitati: ... *iže azъ* ... Na 1. 26b21—24 ima: *Poětъ Isъ Ptrā i Ěkva i Ivna brta ego i vz'vede e nъ goru visoku . 3. i osobъ edinъ i preob'razi se pred' nimi*; na 1. 26c7—9 piše: *I slišav'she učnici, padu nicъ na lica s'voê i uboěše se . 3.*; upoređenje sa drugim verzijama jevanđelja pokazuje da treba čitati *zělo*. To su primeri onog kraćenja suspenzijom koje, počev od

¹⁷ Ligatura *ml* je u pojedinim slučajevima primećena u značenju *lm*, npr. na 1. 109d30 : *ot Ersmla* (= *Erusalima*).

kraja XIV veka, uzima sve više maha¹⁸. Slične su suspenzije *n* (za: *nasъ*, *našъ* itd.) i *e* (za: *estъ*) koje nalazimo u svim delovima našeg kodeksa. Interesantno je međutim da je pisar poznavao »iže« i »dzělo« možda samo ili barem pretežno kao slova koja se upotrebljavaju kao znaci za brojeve. Jer, dok druge suspenzije piše crnom bojom (obično sa titlom), slova »iže« i »dzělo« je pored toga stavio između dve tačke i obojio cinoberom, — a to je normalni način pisanja za druga slova sa brojnom vrednošću.

Ne pridajem nikakvo značenje tome što je veza između dve polovine slova »vědy« luk na l. 131d27 i 28; ovo je sasvim slučajno. To što se poluglasnik, kao što izgleda, uvek piše *Т*, *Т* ili *Ѣ* ne isključuje, naravno, mogućnost postanka rukopisa u XIV stoleću; kao što je poznato, Vatikanski misal iz početka veka upotrebljava stari oblik poluglasnika samo jedanput na svih 278 listova.

Zato ne bi trebalo uzeti kao grešku kad bismo se ugledali na tradiciju i Mh datirali u XIV vek. Ali onda moramo dodati da postanak misala verovatno pada u poslednji deo stoleća. Ovo izgleda da proizlazi i iz pashalne tablice na l. 154v koja počinje davanjem datuma 8/IV (crveno »tvrdo«) i završava se datumom 8/IV (crno »pokoj«); tablicu je očigledno napisala ruka D. Kontrola ovih i ostalih podataka po Grotfendovim kalendarskim tablicama pokazuje da pashalna tablica našeg misala daje datum prvog dana Uskrsa 1352—1519¹⁹; takođe se ispostavlja da su svi datumi tablice tačni do godine 1442, posle čega je došlo do više grešaka.

Zato smatram da je misal napisan u vremenskom periodu između 1352 i 1442, verovatno pod sam kraj XIV veka.

IV.

Iscrpna jezička analiza Mh još nije moguća. Za datiranje rukopisa ovakva analiza ima, valjda, sekundarni značaj pošto treba računati da se pisar, koliko je god moguće, trudio da se drži svojih predložaka, a ovi mogu, iako je on pisao dosta kasno, da budu vrlo stari. Npr. možemo da nađemo na stotine nekontrahiranih pridevskih oblika u Mh; i takođe asigmatski i kratki sigmatski aoristi mogu da se nađu u velikim količinama. Iako se ovde radi o arhaizmima, ne možemo

¹⁸ Vjekoslav Štefanić, *Glagoljski Transit svetog Jeronima u starijem prijevodu (Radovi Staroslavenskog Instituta, 5; Zagreb 1964), str. 109.*

¹⁹ Već iz ovoga se vidi da nema nikakve veze između pashalne tablice i beleške Simuna Greblića. Jer bi bilo sasvim neosnovano da pop Simun 1499 prepíše tablicu čiji se prvi datum odnosi na godinu 1352; čak ni njegovi roditelji nisu bili rođeni u ovo vreme.

na osnovu toga da postavimo misal u jedan naročito rani period. Takođe nas skoro potpuna vokalizacija poluglasnika u jakoj poziciji ne primorava da Mh datiramo u vrlo kasni vremenski period. Ovde sve zavisi od veštine i pažnje pisara. Zato ćemo se u sledećem ograničiti na neke uzgredne primedbe o jeziku u našem misalu.

Radi se, kao što se moglo očekivati, o jednoj jasnoj srpskohrvatskoj, bliže određeno: hrvatskoj redakciji staroslovenskog. Naravno, ovo se najviše oseća u rubrikama misala gde često možemo pitati da li se tu uopšte radi o nečem drugom osim starohrvatskog. Ali čak i u samom crkvenoslovenskom misalskom tekstu često se susreću hrvati izmi kao npr. *svoega* 29b24, *ga* 66d8, *otpušćamo* 151c23—24, *jure* 72c28. Prelaz *y > i* je potpun, samo u izolovanim slučajevima nailazimo na načine pisanja kao *pokr'iju* 19b29, *predav'i* 65d31, 67c27—28. Treba još ispitati da li ima mnogo sličnih primera. Ukoliko su to tragovi tradicionalne ortografije u predlošcima arhaičnog tipa, oni se mogu uporediti npr. sa *v'semug'i* (za: *-mog'i*), *m'i* u Bečkim listićima. Nazalni vokali svuda su napušteni: *stražu* 69c19, *n(e)d(ě)lju* 107c1, *tvore* 109c28, *otstoećuju* 109d29 itd.

Iza palatala nastupa prelaz $\epsilon > a$, i time smo došli do specifičnih čakavskih crta: *poěti*, *priěti* i sl. su obični u celom misalu; takođe *ězikъ*, *ězici* (ali ima i *ez'ik*, npr. 29d25), *počati* 158a1 »početak«. Reč za »Duhovi« glasi u Mh: *Petikost-* (< **Pěti-* ili **Penti-*), kao što je normalno za glagoljske kodekse. Na nekoliko mesta nalazimo neobičnu formu *Patikost-* (samo u rubrikama u *Commune sanctorum*, 1. 166—167, 189); ali, kako se radi o tuđici, ne pridajemo značenje ovoj pojavi. Druge primere prelaza $\epsilon > a$, osim u poziciji iza palatala, nismo opazili. Slovo »jat«, kao obično u glagoljskim izvorima, predstavlja i skup *ja*: *ěko(že)*, *ěže*, *ěduć-*, *ěviše*, *moé*, *dob'roděeni*, *vapiěše*, *raskaév' se*, *spasenié*, *vzlěê* itd. O izgovoru teško je imati nekakvo sigurno mišljenje. S jedne strane postoji izvestan ekavizam: ne samo u *nine*, *-vešćati*, *pre-*, nego takođe npr. u *zelo* 68a10, 108c7 (pored *zělo*), akuzativ *s(e)bě* 13c23. S druge strane česti su ikavizmi: *slipacъ* 13d8—9, *sědiše* 13d9 itd., — pojava koja stvara načine pisanja kao *krěľ* 19b13, *vzdvěgъ* 26d12—13, *bděte* i *molěte* 66b21, 66c2, *kěhъ* 110a17 i sl. Interesantna greška je: *ivi se* 110c6 (= *javi se*). — Oblici kao *roistvo* (često), *postiju se* 26d14, *meju* (često), *osuenie* 110a23, *straju* 29d26, *straeši* 29d31, *oděěhъ* 136a7, *nishoěše* 140a13—14, *nuju* 132a2 ilustruju karakteristični čakavski glasovni prelaz $d\dot{i} > j$. Zato kao *j* treba čitati slovo »đerv« npr. u *viju* 1c4, *postijju se* 13a25, *oděje* 141d10 itd., takođe *Jeosié* 21d30 »Josue«, (*vz*)*dviženiji* 154c14. Ipak

se često zadržava crkvenoslovenska ortografija: *meždu*, *viždju* i *viždu*, *gaž'deniemъ*, *nuždahota* i sl. — Upotrebu prefiksa *vy-* takođe bih smatrao za čakavizam: *vis'tupi* 215d2, 217d30 »procede«, *vihoždenie* 131a »exitus« (u sekvenciji *Lauda, Sion, Salvatore* od Tome Akvinskog). — Reči kao *petehъ* »gallus«, *crěkavъ*, *crik'vъ* i sl. ili pronominalne osnove kao *kotorěe* 26d28, *kotorago* 203b16, *koterago* 143b10 smatramo čakavizmima ili kajkavizmima; ukoliko je naše shvatanje tačno, to bi ukazalo na teritoriju gde se prepliću čakavsko i kajkavsko govorno područje, npr. na Istru.

Poluglasnik u slaboj poziciji ili je tradicionalno zadržan i daje se sa *ъ* ili apostrofom: *vъ*, *v'*, *v'se*, *ljub've*, *k'to*, *č'to*, *proz'ru* itd., — ili, što je isto toliko često, nedostaje mu svaki grafički izraz: *kto*, *čto*, *prozrě* (za ovo je vrlo karakteristična ruka B). Opšta nesuglasnost u upotrebi apostrofa i poluglasnika utiče na izvanredno česte načine pisanja kao *z'vaneći* 13b3, *z'vecae* 13b5, *něs't* 13b14, *prěd's'tanet'* 13c1, *m'ladncъ* 13c2, *sas'tav'lajući se* 19a11—12, *t'ri k'rovi* 26b31, *pris'tupahu* 67a 19—20. Ovo ubacivanje apostrofa ili poluglasnika u razne izvorne grupe suglasnika vrlo je stara pojava, upor. pravopis u Mihanovićevim odlomcima.

Prelaz poluglasnika (bilo primarnog, bilo sekundarnog; razlikovanje svakako nema smisla za XIV-XV vek) u *a* u jakoj poziciji znatno je upotrebljavan kroz čitav kodeks, delom u malim rečima kao *na*, *sa*, *ta*, delom u rečima kao što su *tag'da*, *v'zapi*, *vapiěše*, *prita'k'neši*, *esamъ*, *danasъ* 68b1, *dvari* 69b30, 108c11 itd. Ovaj akavizam indirektno se pojavljuje u načinu pisanja kao: *pōstvni* 13c24, *zōstpnkъ* 19b9, *o kōmnъ* 19b25, *Vsili's'ka* 19b26, *z'nojuće* 27a4-5 i sl. gdje se umesto izvornog *a* upotrebljava poluglasnik.

Interesantno je da Mh takođe ima primera prelaza *ъ > e*, jer možda na osnovu ovoga možemo da odredimo čakavsku oblast u kojoj je kodeks pisan, tj. jedno od severnih kvarnerskih ostrva (Cres, Krk). Sigurni primeri mogli bi da budu *bedarъ* 72c19, *načennъ* 78b25, *Peter* 81a25 (normalno: *Petarъ*, *Petr(ъ)*), *počenjutzъ* 211a1. Stalno se upotrebljavaju *semrōtzъ* i *dešći*, ali te forme ne mogu poslužiti kao indikatori u vezi sa ovim. Isto tako treba posmatrati sa skeptičnošću kolebanja između *e* i *ъ* koje se javlja u citatu iz Prve poslanice Korinćanima na l. 13b28-13c1: *ot čes'ti bo razuměvaemъ, i ot čes'ti prorkuemъ. Egda že pridetzъ eže svr'seno estъ, tōgda čōst'noe prěd's'tanetzъ* (sic!) »ex parte«. Način pisanja *čōst'noe* umesto pravilnijeg *čest'noe* mogao bi da se uzme kao primer ovde opisanog glasovnog prelaza, ali s druge strane u Grškovićevim odlomcima

nalazi se jedan primer sasvim iste stvari u citatu iz Dela apostolskih V. 2: *i primeseb čvstb eteru* » *καὶ ἐνέγκας μέρος τι*«. Moguće je da se u oba slučaja radi o približavanju između praslavenskog *čvstb »honor« i *čestb »pars; fortuna«, što je zapaženo i na drugom mestu u dalmatinskom govoru²⁰. — Ni primeri kao što su *kogda* 168c1 ili *togda* 79a12 ne pokazuju ništa o vokalizaciji poluglasnika; ovi oblici su već u kanonskom crkvenoslavenskom jeziku bili varijante običnog *kvbda*, *tvbda*.

Ono što je gore rečeno o pisanju i izostavljanju *v* takođe se odnosi na slučajeve sa silabičkim likvidima: s jedne strane *trpiti*, *zrbcalomb*, *otvr'goh' se*, *dl'gotu*, *is'pl'nju*, s druge *skrbeće*, *otvrgu se*, *dlgotě*, *pltv*. Često se nailazi na načine pisanja kao *um'rščveni* 19a29, *vav'rženb* 68a19, *um'lk'nutb* 13b28, *um'lčal'* 13d16-17 ili *svrši se* 86a13; — ima takođe kompromisnih oblika kao *k'r'vb* 72a22-23, *m'l'če* 30c19, *t'r'st'* 69a15. Primeri ovoga tipa su suviše brojni da bi mogli da budu samo greške u pisanju i izgleda da ih treba povezati sa tendencijom ubacivanja pomoćnog vokala ispred likvida, što se primećuje u nekim čakavskim dijalektima²¹. Konkretniji oblik ima ova osobenost u primerima kao *prostar* 22d23, *svvarši* 212c30-31; ali kako je prelaz *r* > *ar* karakterističan za veći niz čakavskih govora, jedva može da posluži kao polazna tačka za ubiciranje teksta. Ovo *ar* javlja se sporadično na dalmatinskom ostrvlju, delom u Kvarneru, ali jednim delom takođe i južno odatle. Interesantna je pre svega reč *molva* 65b23-24 ili kompromisni oblik *molbva* 71b27-28 umesto očekivane forme *mlbva* »tumultus«; ovakvi primeri, zajedno sa načinom pisanja kao što je *pl'zu* 223c20 (za: *polbzu*) ukazuju na jedno područje gde je *l* prešlo u *ol* te se na taj način izjednačilo sa izvornim *ol*. Ovo bi moglo da bude Istra, što bi opet moglo da ima oslonca u gore citiranim eventualnim kajkavizmima. Ali to bi takođe mogao da bude Krk gde je prelaz *l* > *ol* (i dalje > *o*), u svakom slučaju danas, karakterističan za dobrinjski govor. Lokalizaciji govora u Dobrinj jedva protivureći konstatovani prelaz *r* > *ar* (*âr*?). Nasuprot tome zapaženi prelaz *v* > *e* govori protiv lokalizacije u Dobrinj (ovde: *v* > *o*), ali dozvoljava da rukopis povežemo sa Vrbnikom ili Omišljem. Sve je ovo, naravno, vrlo nesigurno već zbog toga što može da se konstatuje da je rad na našem kodeksu bio podeljen na više pisara, kao što je pokazano u odeljku III; i mi ne znamo ni odakle su oni bili

²⁰ Vidi A. Vaillant, *La langue de Dominko Zlatarić*, I (Paris 1928), str. 171.

²¹ A. Cronia, *L'articolazione di r sonante del serbocroato* (*Atti del Laboratorio di fonetica dell'Università di Padova*, I; 1947).

poreklom niti kakvi su sve lokalni govori uticali na njihove predloške.

Jezička analiza Mh, kao što se vidi iz prethodnih primedaba, otkriva izvesne karakteristične crte koje ukazuju na Krk. Kako ništa u našem tekstu ne protivureći ovome, i kako iz drugih sličnih izvora znamo da je za ovo ostrvo bila vezana jaka hrvatskoglagoljska tradicija, — ne vidim nikakvu prepreku za to da se smatra da je i Mh napisan na Krku. Ili, da budemo oprezniji: da je napisan negde na severnom dalmatinskom području od pisarā koji su upotrebljavali izvesne krčke govorne crte, ili kao posledica njihovog sopstvenog porekla ili zahvaljujući korišćenim predlošcima. U vezi sa ovom pretpostavkom smatram da je vredno ukazati na to da od svih lokalnih svetaca u večnom kalendaru jedino sv. Kirin (Quirinus) ima svoju svetkovinu, 4/VI, označenu crvenom bojom kao zapovedani blagdan. Kao što je poznato, sv. Kirin je zaštitnik Krčke biskupije.

Pošto se misal 1499 god. našao u Roču, moramo, dakle, da pretpostavimo da je u vremenu između svoga stvaranja krajem XIV stoleća i beleške popa Simuna na isteku XV veka preseljen u Istru. Misal je tom prilikom došao u kraj koji je bez sumnje imao veze sa Akvilejskom biskupijom gde su biskup i mučenik Hermagor i sv. Fortunat imali proširen kult. Smatram za karakteristično to što je u večnom kalendaru Mh pod datumom 12/VII sekundarno dodato: *Mohora i Potunta bs i mč*. Naknadni dodatak je u Mh takođe *Sucerba mč* pod datumom 24/V. Radi se u ovom slučaju o tršćanskom mučeniku Servulu čija se svetkovina, prema istraživanju Lj. Gregova²², daje rečima *Sucēbra muč* u prvom štampanom glagoljskom misalu iz 1483 god. Sklon sam da u ovim dodacima vidim svedočanstva o preseljenju kodeksa.

V.

Videli smo u odeljku I da se Mh na kraju XV veka nalazio u Roču u Istri; opisali smo na istom mestu kako je kodeks iz Istre dospao u Kopenhagen preko carske dvorske biblioteke u Beču. Drugim rečima: Mh je delimice imao istu sudbinu kao i poznati Ročki misal, a to nam daje i pravo i dužnost da uporedimo ove kodekse.

²² Ljudevit Gregov, *Kalendar prvog tiskanog glagoljskog misala*. (Izvadak iz doktorske disertacije: »Prvi tiskani glagoljski misal«) (Zagreb 1952), str. 48.

Ročki misal spada u grupu liturgijskih dela, napisanih od Bartola Krbavca, koju je temeljito opisala Marija Pantelić²³. Ona je za ove kodekse izradila sledeću hronologiju:

- 1) 1402: Berlinski misal (Berlin, Staatsbibliothek, Ms. Ham. 444);
- 2) 1414: Bakarski brevijar (izgubljen);
- 3) 1421: Ročki misal (Wien, Nationalbibliothek, Cod. slav. 4);
- 4) posle 1421 (1425 ?): Beramski (Ljubljanski) misal (Ljubljana,

Narodna in univerzitetna knjižnica, II C 162).

Samo prva liturgijska knjiga napisana je u Bartolovoj domovini, južnoj Krbavi; tri su ostale napisane nešto severnije, u Hrvatskom Primorju, kamo je Bartol morao da pobjegne; a dva poslednja kodeksa su bila namenjena upotrebi u istarskim crkvama. Pitanje je sada da li je Mh u nekakvom naročitom odnosu prema Bartolovim kodeksima, — da li ima toliko upadljivih sličnosti da bi eventualno bilo moguće naslutiti da je Bartol radio i na Mh.

U izvesnim tačkama ima takvih podudaranja. Pitanje je, međutim, da li je ova sličnost takvog karaktera da bi svedočila o jednom bližem srodstvu između Mh i Bartolovih misala nego između Mh i drugih sličnih kodeksa. O tome možemo konačno odlučiti tek posle šire komparacije pa se ovde ograničavamo na nekoliko opštih upoređenja.

Kao u Bartolovim kodeksima tako i u Mh sanktoral obuhvata imena kao što su Franjo, Klara i Elizabeta: treba smatrati i Mh za franjevački misal. Kao Ročki misal i Mh je od samoga početka uveo misu Pohođenja 2/VII, dok je ona i u Berlinskom i u Ljubljanskom misalu naknadno dodana. Misa odgovara onom obrascu koji su franjevci upotrebljavali već od 1263 god., upor. kraj oracije: *v'spomina-niē i veseliē ee kup'no da prebivaemъ* (Mh l. 238d11-13), *v tihъ spo-minaniē i veseliē kup'no da prēbivaemъ* (Berl. l. 121a). Misna lekcija iz Fesme nad pesmama (II.8-14) glasi u Mh (l. 238d-239a):

Se estъ onъ,

ki prevzide gori i minu hl'mi.

Podoban' estъ vzljub'leni moi laniću ot' elena.

Se estъ onъ,

iže stoitъ vaně pri okanci

i priziraetъ poněstri.

²³ Glagoljski kodeksi Bartola Krbavca (Radovi Staroslavenskog Instituta, 5; Zagreb 1964), str. 5 i sl.

*Sa e vzljubljeni moi
govorei mně: V'stani, napravlai se,
priêtel'nice i golubice moê,
krasnaê moê, i pridi.
Juže ubo zima minu.
Daždь otide i presьta.
C'větь vsiê na z(e)mli n(a)šei.*

(lakuna)

*Smoki pokaza plodi svoe.
Trs'e procvate
i dastь vonju s'voju.
V'st(a)ni i ugotovai se,
priêtel'nice moê, krasnaê moê;
i pridi, golubice moê,
po okancu ot kamene meju gromaču;
êvi m'ně lice t'voe.
Z'vanitь gl(a)sь tvoi va ušiju moeju.
Gl(a)sь ubo t'voi sladakь estь
i lice t'voe k'ras'no.*

Vredna pažnje je u ovom tekstu ona ista lakuna kao i u Ljubljanskom misalu. Ovome misalu, kao i Ročkome, Mh dalje odgovara što se tiče jevanđelja za misu Pohođenja: tekst obuhvata Luku I. 39—56 i prema tome sadržava celi *Magnificat*; jevanđelski tekst Berlinskog misala pak ima kraću perikopu: Luku I. 34—47, 56 i time isključuje Marijinu pohvalnu pesmu. Specijalno Ročkom misalu Mh odgovara time što oba kodeksa sadržavaju sekvenciju *Veseli se, Marie mati* (*Gaude, mater luminis*). U Mh ona je, kao što je već pomenuto, samo naznačena svojim početnim rečima, te se prema tome pretpostavlja da je već poznata; a u Ročkom misalu ona je cela ispisana,²⁴ mada ju je dodala kasnija ruka. — U Mh nedostaje ona u celini ispisana *Misa s(veta)go Semiona, ki e v' Zadri* Berlinskog misala koja upotrebljava jednu lekciju iz Knjige Mudrosti (*Ecccl. L. 6—12*); Mh se koristi ovim tekstom u onoj misi *N(a) d(a)nь sь(ve)t(a)go An'toniê op(a)ta 17/I* koja je karakteristična za ovaj misal, gde je cela ispisana¹⁴.

Koliki je bio prvobitni broj ritualnih tekstova u Kopenhagenskom misalu ne možemo kazati zato jer se kodeks završava lakunom. Ipak možemo ustanoviti da Mh, kao i Ročki i Ljubljanski misal,

²⁴ Vidi tekst kod Marije Pantelić, op. cit. str. 40.

sadržava blagoslov voća i povrća na dan sv. Blažija i blagoslov grožđa na dan sv. Siksta (Xystus). Interesantna je pre svega ona u izvesnim tačkama upadljivo paralelna konstrukcija blagoslova zobi i soli koju susrećemo u Mh i Berlinskom misalu. U oba slučaja tekst obuhvata celu ispisanu prefaciju i zazivanje sv. Krševana i sv. Benedikta. Razlika između tekstova blagoslova u ova dva misala vidi se iz upoređenja Berlinske verzije²⁵ i sledećeg izvoda iz Mh (1. 262b20—264a25):

[1. 262b20] *Na d(a)n' s(ve)t(a)go Stěpana .a. m(u)č(eni)ka bl(ago)slo)viti zobъ i solъ.*

Pop' r(eci:) G(ospod)ъ s v(ami).

I z d(u)homъ tvoimъ.

P(o)m(o)l(imъ se).

Vsem(o)gi vč'ni B(ož)e, iže edinočedago S(i)na t'voego va ob'razě č(lověč)scě bal'stvo n(a)mъ pos'taviti rači, b'lizъ budi m(o)-l(it)vamъ n(a)šimъ, i pros'boju b(la)ž(e)n(a)go Stěpana viteza, pr'voga m(u)č(eni)ka tvoego, i na sie t'vari soli m'nožastvo [1. 262c] bl(ago)slove-) † -niě t'voego iz'lěi, da budetъ svečena i nepor(o)čena i svršena k' iscěleniju vs(ě)m' v'kušajućim ot nee; i podai namъ nikim' že zalimъ bėsomъ pozlediti se. G(ospodo)mъ.

P(o)m(o)l(imъ se) soli.

Bl(agoslo-) † -vlaju te, tvari sol'naě, i zaklinaju te imenem s(ve)tie T'roice, da ne sdržiši sdruž'bi s' nikim' že bėsomъ v mirě semъ, na pače dai sl(a)vu istin'nomu Bogu, Is(u)h(r)st)u, S(i)nu e'go i D(u)hu s(ve)tu, koga moćiju v'sa protiv'naě č(lově)k(o)mъ potometъ [Berlinski misal: potopet'] se, i nikaě že nepriětel'ska lastъ protiviti se vs'možetъ. G(ospodo)mъ. Do kon'ca. Va v'se v(ě)ki v(ě)kъ. Am(e)nъ.

G(ospod)ъ s' vami.

I z d(u)homъ (tvoimъ).

Vispar' sr(d)ca.

Imam' G(ospode)vě.

Hv(a)li vs(ila)imъ. Dostoino i pr(očee).

V is'tinu dos(toino) i pr(a)v(b)дно e(st)ъ, pravo i sp(a)sit(e)l'no namъ t(e)bě v(i)nu i v(b)z(de) hv(a)li v'silati, G(ospod)i, s(ve)ti O(t)če, vs(e)m(o)gi v(ě)čni B(ož)e, C(a)ru c(a)remъ i Vladiko vladikamъ, ki sl(o)vomъ v'sa stvorilъ esi, i zapov(ě)diju t'voeju saz'd'na sutъ v'sa. Mi ubo umilenimi gl(a)si k' tebě vapiemъ [1. 262d] m(o)leće se, da b(e)zak(o)niě naša ti očestiši i pros'bi n(a)še ti uslišiši. Ėko(že) s)lišati

²⁵ Na istom mestu, str. 92—95.

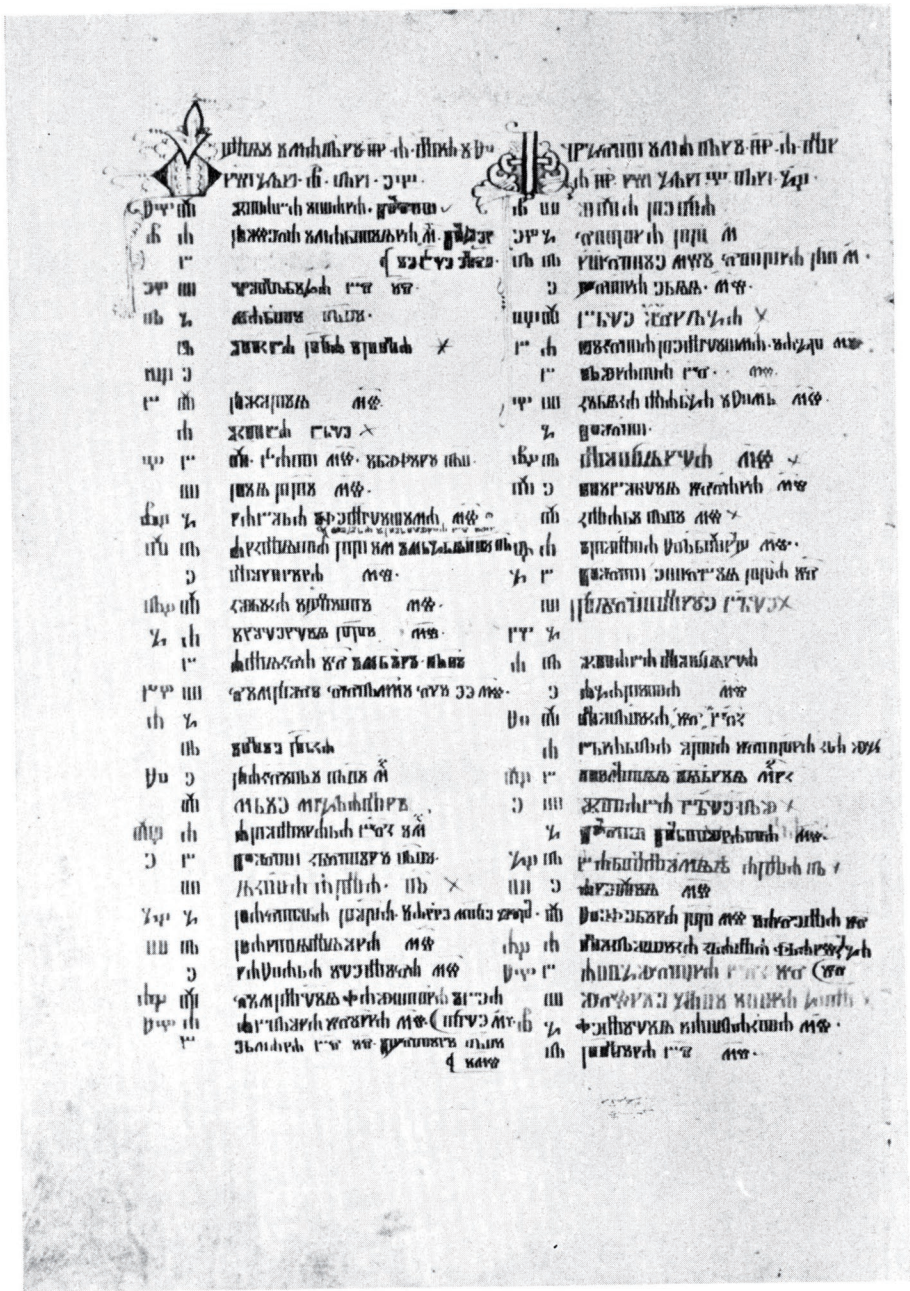
rači prvogo mučenika, d'êkona Stěpana, iže tebě žr'tvu sp(a)sit(e)l'nu s'voee pl'ti prinese. I s'motri m(o)l(it)vi n(a)še, êk(o)že smot'ri gl(a)si b(la)ž(e)nago Jeor'jiê, krěp'kago m(u)č(eni)ka tvoego, i viteza Kr'sogona ot mučitelja Děokliciêna pal'moju i věn'cem̃ obdariti rači. Ukrěpi n(a)s̃, m(o)l(im̃) te, G(ospod)i, nazlobujuće n(a)m̃, êk(o)že b(la)ž(e)nago v'iteza i d'êkona Lovrenca va og'ni plamen'něem̃ ukrěpiti rači. I êk(o)že m'nogie m(u)č(e)n(i)ki v' mucě uk'rěpi i m(o)l(e)niê ih̃ uslišati rači. Iže koliž'do v' domu sem' s(ve)tiem̃ proz'bi t(e)bě iz'livaem̃, usli(ši) ni ot n(e)b(e)s̃ i žilišća s(ve)tago tvoego, i p(o)m(i)lui viteze h(r)̃(sti)ěnskie, ki va věřě H(r̃sto)vě prebivajut̃ pravo i věr'no; i dai im̃ k'rěpost̃ na protiv'nie z'lobi supostat̃ ih̃. I m(o)l(im̃) te, G(ospod)i, da siê sol̃ novago posvećeníe tvoego radi bl(agoslove-) [1. 263a] † -na budet' i novost̃ t'voego svećeníe da primet̃, da v'saku vethost̃ skvrn' obnovit̃ i moćiju t'voego svećeníe vsaku nečis'totu izprazdnit', da k' tomu nečis't(i)vi d'ěval̃ ni s̃lugi ego habiti ne zlediti im̃ vz'možet̃ ni straha na ne vzloži, eže ti novim̃ přišastíem̃ t'voim̃ ob'novil̃ esi. H(r̃sto)m̃, G(ospodo)m̃ n(a)šim̃, im̃že veličas't'vo t'voe hv(a)let̃ anj(e)li. Konac̃. S(ve)t̃, s(ve)t̃, s(ve)t̃.

Znam(e-) † -navaju te, t'vari sol'naê ime- † -nem̃ O(t̃)ca, ime- † -nem̃ Sina, ime- † -nem̃ D(u)ha s(ve)t(a)go, da budeši vinu na pobědu v'ragu i v'sei družini ego. Znam(e-) † -n(a)vaju te B(ogo)m- † -b̃ živim̃, B(ogo-) † -m̃ is'tin'nim̃, B(ogo-) † -m̃ s(ve)tim̃, iže te rukoju Elisě pr(o)r(o)ka va vodu vrěci s'tvori, i iže te na potrebu č(lověč)sku rodu s'tvori i ljudem̃ g'redućim̃ k věrovaniju, rabom̃ t'voim̃, da eju mogut' se v'sa osladiti. Těmžd- [1. 263b] -e te priležno m(o)l(im)̃, G(ospod)i, da siê tvar' soli va ime s(ve)tie Troice budet̃ sp(a)sena taina věrnim̃ siloju tog(o)žde D(u)ha, iže gredet̃ suditi živim̃ i mrtvim̃ věku og'nem̃. Am(e)ñ.

Siê m(o)l(it)va bl(agoslo)v(i)ti zob̃.

Ропъ r(eci:) P(o)m(o)l(im̃) se.

Znam(e-) † -navaju te, tvari zob'naê, va † ime O(t̃)ca i S(i) † -na i D(u-) † -ha s(ve)t(a)go, da potrebiši vs(a)ku sk'vrnu i omračenje t'mi dēmunskie ot sebe, da čista i z'drava prebivaeshi va utrobah̃ konem̃ ili skotom̃ ili kim' ljubo četveronožiem̃ čis'tim̃ sućim̃ na pot'rěbu č(lově)k(o)m'. Êk(o)že vkuset̃ ot nee z'dravie da primut̃ pomoćiju nevidimago B(og)a, iže v'sa v' počet̃yce s'tvori i utěhu čet'veronoga čis'ta č(lověč)sku rodu poda, t(a)ko nine prilež'no te, G(ospod)i, m(o)l(i)m̃, da siê zob̃ na potrebu konem̃ i proćim̃ život'nim̃

Sl. 5. Kopenhagenski misal f. 156v

bl(agoslove-) † -niê n(e)b(e)skago isplnit' se i zdravie ot nee priosudit' se otgonece. G(ospodo)mъ Is(u)h(rъsto)mъ, S(i)nomъ t'voimъ.

S'měsi solъ i zob'. Pomoli:

[1. 263c] Budi sie směšenie soli i zobi siloju s(ve)t(a)go K'riža, v' ime O(tъ)ca i S(ina) i D(uha) s(ve)t(a)go. Am(e)n'.

Vsem(o)gi v(ě)čni B(ož)e, eg(o)že nepremožna k'rěpos'tъ estъ, iže neumalenoju svoeju m(i)l(o)stiju v'sa pitěeši i stroiši, t'voju m(i)l(o)-stъ obil'no na ni podai i siju t'varъ soli i zobi m(i)l(o)st(i)vo prosv(e)ti, da krěpostiju krěp'kago veličastviê t'voego bl(agoslove-) † -nie primetъ i b(a)l's'tvo sp(a)s(e)niê. Da poběžitъ nečistivi d'ěval' ot vsěhъ měš'tъ i žilišć sa v'sěmi běsi ego imenemъ i siloju H(rъst)a, S(i)na G(ospod)a n(a)šego, iže s'voju močъ n(a) n(e)b(e)si i na z(e)mli s'měsi. T(a)ko n(a)sъ [sic! Berlinski misal: n(a)mъ] směšajucimъ siju tvar' soli i zobi, věrujuće (sic!) v rěsnotu t'voju, bl(agoslove-) † -nie i bal'stvo priemati i tvoee bl(a)goděti nas'laditi se; da nikog'daže vshičeni budemъ prelaščeniemъ před'nago z'miê, eže ti m'nogocěn'noju kr'viju Sina t'voego, Is(u)h(rъst)a, G(ospod)a našego, iskupilъ esi. Iže s' toboju. Do konca.

Potom' vztgl(a)si (sic!): P(o)m(o)l(imъ se).

[1. 263d] Zap(o)v(ě)d'mi sp(a)s(i)t(e)lnimi naučeni i b(o)žastvenimъ napravleniemъ obrazovani s'měmъ gl(agola)ti: Ot'če n(a)š.

P(o)m(o)l(imъ se).

Prizri, m(o)l(imъ) te, vsem(o)gi věč'ni B(ož)e, na krhkos'tъ č(lo-věč)skago saz'daniê, eže tvoei vlas'ti m(o)leće se o t'voei tvari k bl(a-goslove)niju i svećeniju pr'inosimъ; da siê t'voê t'varъ sol'naê znaměnaniemъ tvoee moći bl(agoslove-) † -na budetъ i krěpos'tъ sveče-niê primetъ; iže r(e)če ap(osto)lomъ s'voimъ: Vi este solъ z(e)mli, — i ap(osto)lu P(a)vlu pišuću: Soliju sr(dъ)ce v(a)še učinenu b(u)di. Tebe uměleno m(o)l(imъ), da siê t'varъ soli i zobi v rěs'notu, krěpos'tъ m(i)l(o)srdiê t'voego i zaščičeniê učuetъ, da vsake z'ledi děmun'skie učuv'se otbėg'nutъ i otlučet' se ot neju. S'pěh že bl(a)gi da prebivaetъ v vsěhъ n(a)sъ pomoćiju s(ve)tie i nerazdělenie Troice, êže v' edin-stvě živet' i c(a)rstvuetъ, B(og)ъ v vse věki věki [sic!] v(ě)kъ. Am(e)nъ.

P(o)m(o)l(imъ) se.

Iz'bavi n(a)sъ, m(o)lim te, G(ospod)i, [1. 264a] B(ož)e n(a)š, ot vs(ě)hъ zalъ preminuv'sihъ i nastoečihъ i gredučihъ, rabъ i rabinъ tvoihъ ot' oružiči i ot' glada i ot' meča i ot' požara i ot' nemoći zalihъ i ot smr(ъ)ti nag'lie i ot vs(ě)hъ sk'vr'nъ i neč(i)stotъ, hodotaistvomъ b(la)ž(e)nie v's(e)gda d(ě)vi, B(ogo)r(od)ice M(a)rie i b(la)ž(e)n(a)go P(e)tra ap(osto)la, kneza ap(osto)lъ, i s(ve)t(a)go Stěpana, pr'vago

m(u)č(e)nika, i b(la)ž(e)n(a)go Benedik'ta, čast'nago opata, i proz'bi radi v'sěh s(ve)tih o(t)cb, patriêr'h, pr(o)rok, ap(osto)l m(u)-č(e)n(i)k, e(van)j(e)l(i)st, isp(o)v(ě)dnik i s(ve)tit(e)l i d(ě)vb, i m(o)l(i)tvi radi vs(ě)h s(ve)tih tvoi. Mir † i bl(agoslove-)nie † i m(i)l(o)st † O(t)ca i S(i)na i D(u)ha s(ve)t(a)go snidi i prebivai na sei t'vari svećeniē i na v'kušajućih ot nee v(b) vse v(ě)ki věk. Am(e)n.

I pokropi s(ve)tu vodu i pokadi tam'énom.

Ako sada potražimo više podudaranja između Mh i Berlinskog kodeksa, treba ukazati na to da oba sadrže veoma velik broj votivnih misa, — kopenhagenski misal ipak više (100 prema 90 u Berlinskom misalu). Zajedničko je njihovo obeležje dalje što one iste votivne mise koje su u Berlinskom misalu ispisane sa svim perikopama²⁶, i u Mh obuhvataju odgovarajuće biblijske lekcije.

Svojom privremenom analizom jezika u Bartolovim kodeksima Marija Pantelić nije dala konačnu i sasvim ustaljenu sliku. Po našem mišljenju, možemo rezimirati najvažnije zaključke iz njenih istraživanja ovog problema na sledeći način: u mlađim godinama Bartol je još bio neučen čovek sa ograničenim poznavanjem crkvenoslovenskog jezika, koji je pod njegovim perom pao pod uticaj njegovog narodnog, ikavskog govora kojim se govorilo u južnoj Krbavi. U svojim kasnijim radovima, pre svega u Ljubljanskom misalu, Bartol se ističe kao vanredno savestan pisar koji je tokom vremena stekao solidno znanje onog crkvenoslovenskog jezika kojim se koristi u svojim tekstovima; u njegovim kasnijim radovima nestaje narodnog tona jezika u korist jednog visokoliterarnog, crkvenog stila, a izraziti ikavizam njegovog zavičajnog govora uzmiče pred napredujućim ekavizmom i normiranom upotrebom slova ě; — a sve se to zbiva pod uticajem onog novog ambijenta u kojem je posle svoga bekstva morao da radi (Hrvatsko Primorje), i verovatno tako isto pod uticajem one sredine za koju je pisao (Istra).

Da li će se ovi hronološki i geografski osnovani zaključci o razvitku Bartola kao pisara održati i posle temeljite analize jezika u njegovim misalima i posle konačnog sravnjivanja njihovih biblijskih tekstova, — to mora tek da se vidi. Međutim, ako pretpostavimo da su ti zaključci u suštini pravilni, i ako pretpostavimo da je Bartol radio i na Mh, — onda možemo konstatovati da jezik i stil u Mh, prema našoj privremenoj oceni, u izvesnoj meri podsećaju na Berlinski misal. Kako u ovom kodeksu tako i u Mh narodno fraziranje

²⁶ Na istom mestu, str. 25.

često probija kroz visokoknjiževni crkvenoslovenski stil; pored toga i ikavska obojenost jezika dosta je jako izražena u oba kodeksa.

Tu treba podvući da smo samo hipotetično pretpostavili Bartola kao jednog od pisara Mh. Dokaza nema. Bartol bi na razne načine ostavio za sobom svoju posetnicu u kodeksima vezanim za njegovo ime. Upisao bi svoje ime u *Commemoratio vivorum* misnog kanona, — ali ovog teksta nema u Mh. Bartol bi, kao u Berlinskom misalu, portretirao zaštitnika krbavskih Kurjakovića-Gusića, knezova svoje domovine, u misi na dan sv. Kirjaka 4/V, — ali Mh na ovom mestu nema minijature. Ili bi, kao u Berlinskom i Ročkom misalu, u misi na dan sv. Bartola 24/VIII portretirao sveca čije je ime nosio, — ali Mh baš na ovom mestu ima lakunu.

Po našem mišljenju, odnos Kopenhagenskog misala prema kodeksima Bartola Krbavca još treba smatrati nerazjašnjenim. Zato smo mišljenja da postoji nekakva naročita veza između Mh i jednog misalskog kodeksa koji je Vajs povezo za ostrvo Krk: vatikanskog Cod. ill. 4.

Posle mnogih ispitivanja *Ordo missae* i naročito misnog kanona u hrvatskoglagoljskim misalima Vajsu je pošlo za rukom da dokaže da je misni kanon Vatikanskog rukopisa vrlo arhaičnog kroja. Upoređivanjem *Canon missae* Vatikanskog misala (početak XIV veka), misala kneza Novaka (1368) i Ročkog misala (početak XV stoleća) mogao je Vajs s jedne strane da ilustruje kako se ovaj liturgijski tekst tokom vremena revidira uz pomoć latinskog kanona. S druge strane mogao je dokazati da Ročki misal, iako je najmlađi od ova tri ispitana teksta, stoji bliže Vatikanskom misalu nego pedeset godina stariji Novakov misal.

Interesantno je videti da, na žalost, fragmentarni misni kanon u kopenhagenskom rukopisu ima podudarnosti, vrednih pažnje, sa odgovarajućim tekstom baš u Vatikanskom kodeksu. Molitva *Nobis quoque* počinje u Mh na l. 151a20-23:

Nam že ubo g'rěšnikъ rabomъ i rabnamъ tvoim';

ovo odgovara tekstu u Vatikanskom misalu na l. 167b14-16:

Nam že ubo grěšnikom' rabom' i rabinam',

dok i Novakov i Ročki misal izostavljaju *rabinamъ* te odgovaraju latinskoj formulaciji:

Nobis quoque peccatoribus famulis tuis.

I Padovski sakramentarij (Cod. D 47) ima *famulis tuis*, ali, kako je Vajs istakao, u tzv. Sacramentarium Rossianum piše: *famulis et famulabus tuis.*

U molitvi *Libera nos* Mh ima na 1. 151c30-151d7:

I hodotajući za ni bžněi i pres'lavněi vinu dvě, brci Mərii, i bžnmu Mihailu arhanjlu i stomu Ivanu Htitlju i stim̃ aplm̃ tvoim̃ Petru i Pavlu, Andrěju i sa vsimi stimi tvoimi . . .;

odgovarajuće mesto u Vatikanskom misalu, 1. 167d6-14, glasi:

hodatajući za ni bžněi přeslavněi vsogda že dvě, bci Mrii, i bžnmu Mihailu arhnjlu i stomu Ivnu Kr'stitlju i stim' aplom' tvoim' Petru, Pavlu, Andrěju i svēm' stim̃ tvoim' . . .

Oba ova teksta imaju zajedničko to što pominju arhanđela Mihajla i Ivana Krstitelja i što upotrebljavaju izraz *svetim̃ apostolom̃ tvoim̃*. Novakov i Ročki misal, međutim, izostavljaju Mihajla i Ivana i upotrebljavaju izraz *blaženim̃, -imi apost.* Ovi misalski tekstovi, dakle, potpuno odgovaraju latinskom:

intercedente beata et gloriosa semper Virgine Dei Genitricis Maria, cum beatis Apostolis tuis Petro et Paulo, atque Andrea et omnibus Sanctis.

Već je Vajs ukazao na to da se *et beato precursore tuo Iohanne baptista* nalazi u Padovskom sakramentariju, i on je smatrao da je do povezivanja sa arhanđelom došlo zbog kombinacije ovih imena u molitvama *Confiteor* i *Suscipe*. Ali Vašica je pokazao da umetak u celi ni ide natrag do prvobitne tzv. Petrove liturgije. Doduše, njena očuvana grčka verzija i kasniji crkvenoslovenski prevod (Atonska verzija) izgubile su ovaj umetak, ali on je sačuvan u gruzinskom prevodu iste liturgije. Što se tiče izraza »sveti apostoli«, ovaj se nalazi i u Padovskom sakramentariju i u grčkoj Petrovoj liturgiji: *cum sanctis Apostolis*, odnosno: *μετὰ τῶν σῶν ἀγίων ἀποστόλων*.

Sličnosti između misnih kanona Vatikanskog rukopisa i Kopenhagenskog misala koje smo tu izvukli govore u korist toga da je bar predložak ruke D starijeg datuma i po svoj prilici može da se stavi u početak XIV stoleća. Sa druge strane ruku D ne treba staviti u kasniji period nego što je kraj stoleća; jer već 1368 god., kako pokazuje Novakov misal, revidirao se misni kanon prema zvaničnom latinskom tekstu.

Izvesno usmeravanje prema latinskoj Vulgati takođe karakteriše neke delove biblijskih tekstova u Mh. Ali o tome se može govoriti samo posle šire komparacije.

Zusammenfassung

DAS GLAGOLITISCHE MISSALE VON KOPENHAGEN

Verf. beschreibt, datiert und ubiziert in diesem Aufsatz ein *Missale Romanum lingua slavonica caractere glagolitico*, das sich in der Königlichen Bibliothek zu Kopenhagen befindet (Ny kongelig Samling 41 b, 2°). — Abschnitt I berichtet von den Umständen, unter welchen dieses *Missale hafniense* (Mh) 1839 aus der Hofbibliothek Wien nach Dänemark geriet. Es wird besprochen, wie eine Notiz, die im Jahre 1499 von dem bekannten Schreiber Simun Greblić in das Mh eingeführt wurde, zeigt, dass sich der Kodex damals in Roč in Istrien befand. — Abschnitt II zeigt den Inhalt und den Umfang des Messbuchs. — Abschnitt III enthält eine paläographische Charakteristik, die es zusammen mit der Paschaltafel im Mh wahrscheinlich macht, dass der Kodex zu Ende des 14. Jahrhunderts zu datieren ist. Schon 1839, als Mh in dänischen Besitz überging, hatte man mit »saec. XIV« die Handschrift datiert. — Im Abschnitt IV versucht Verf. auf Grund einer Reihe von sprachlichen, vor allem phonetisch-dialektalen Erscheinungen im Texte darzulegen, dass das Mh wahrscheinlich auf Krk geschrieben oder jedenfalls von Mundarten dieser Insel beeinflusst wurde. Sowohl dies als auch die spätere Überführung nach Istrien spiegelt sich, so scheint es, in dem Kalender des Messbuchs ab. — Über die Art der im Mh enthaltenen Texte wird im Abschnitt V erwähnt, dass sie in einigen Punkten gewisse Ähnlichkeiten mit den Kodexen des Schreibers Bartol aus der Krbava haben, jedoch ohne dass es möglich wäre, auf Grund dieser Übereinstimmungen das Mh demselben Bartol zuzuschreiben. Ferner wird kurz gezeigt, dass der Messkanon der Handschrift (fragmentarisch) in wichtigen Punkten mit dem Canon missae des Vatikaner Kodex' aus dem Beginn des 14. Jahrhunderts übereinstimmt; ihre Bibeltex te aber sind — wie auch die Lektionen in Novaks Messbuch oder im Ročer Kodex — gewissermassen einer Revision unterworfen, wobei man sich an die Vulgata oder das lateinische Missale gehalten hat. Man spürt demnach jedenfalls zwei Traditionen in dem Kopenhagener Messbuch.

